

MASONŲ KNYGOS KULTŪROS RAIŠKA XIX AMŽIAUS LIETUVOJE

Arvydas Pacevičius | Vilniaus universiteto Bibliotekininkystės ir
informacijos mokslų institutas
Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius, Lietuva
El. paštas: arvydas.pacevicius@kf.vu.lt

XIX a. pradžioje Lietuvoje, be asmeninių rinkinių (Mykolo Dlusko, Kazimiero Kontrimo, Johano Frydricho Volfgango), masonai kaupė ložių bibliotekas. Apie jas išliko duomenų „Vilniaus universiteto dovanų knygoje, 1792–1832“, „Vilniaus universiteto dienyne“ (pradėtas 1823 m.), Vilniaus ložei „Uolusis lietuvis“ 1816 m. spalio 23 d. M. Dlusko pasirašytame įsigytų knygų sąrašė. Straipsnyje, remiantis minėtais šaltiniais, istoriografijos ir bibliografijos duomenimis, išlikusiais spaudiniais, aptariama masonų idėjų raiška knyginėje simbolikoje, analizuojama masonų knygų rinkinių sudėtis, tikėtini įsigijimo šaltiniai ir būdai, išsklaidymo aplinkybės, mėginama atkurti intelektines masonų veiklos ir ideologinės orientacijos gaires vykstančių diskusijų dėl laisvųjų mūrininkų misijos ir reformų (Jokūbo Šimkevičiaus ir K. Kontrimo projektas) kontekste. Nustatyta, kad masonai, 1821 m. pradėti persekioti imperatoriaus Aleksandro I administracijos, Vilniaus universiteto bibliotekai dviem etapais (1824 m. vasario 20 d. ir gegužės 7 d.) perdavė 26 pavadinimų knygas – iš viso 28 vienetus. Dar trys masonų knygos, naudotos rengiantis ritualiniams darbams, identifikuotos remiantis kitais šaltiniais. Dauguma knygų skirtos masonų teisėkūrai, ritualams, istorijai. Buvo kaupiama lektūra prancūzų, vokiečių, lenkų, lotynų, rusų kalbomis. Didesnė masonų knygų dalis po universiteto uždarymo buvo išvežta į Kijevą, o XX a. viduryje prof. Levo Vladimirovo pastangomis sugrąžinta į Vilniaus universiteto bibliotekos saugyklas.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: masonai, laisvieji mūrininkai, ložė, biblioteka, knygų rinkiniai, masoniška knyga, Vilnius, Sankt Peterburgas, Mykolas Dluskis

ĮVADAS

Masonai (kitaip – laisvieji mūrininkai, angl. *Freemasons*) ir jų organizacijos Vilniuje pradėjo steigtis 1776 metais¹ ir 1780 m. gruodžio 15 d. čia įkūrė ložę „Uolusis lietuvis“², o 1822 m. rugpjūčio 1 d. imperatoriaus Aleksandro I

1 MAŁACHOWSKI-ŁEMPICKI, Stanisław. *Masonai buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse 1776–1822: istorija ir šaltiniai*. Vilnius, 2007, p. 8–9. Pirmoji vietinė masonų organizacija – „Šv.

1 MAŁACHOWSKI-ŁEMPICKI, Stanisław. *Masonai buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse 1776–1822: istorija ir šaltiniai*. Vilnius, 2007, p. 8–9. Pirmoji vietinė masonų organizacija – „Šv.

potvarkiu Lietuvoje ir visoje Rusijos imperijoje šios organizacijos buvo uždraustos. Jos paliko ženklų pėdsaką senosios Lietuvos valstybės ir visuomenės istorijoje. Lietuvos istoriografijoje, be bendrųjų darbų³, nagrinėtas atskirų asmenybių įnašas į masonų judėjimą⁴, aptarta muzikinės kultūros, dailėtyros ir mecenatystės raiška⁵, paskelbta vertingos medžiagos, susijusios su masoniškais muzealijomis ir archyvalijomis⁶. Tačiau tiek čia, tiek ir kitose publikacijose masoniškos knygos kultūros raida ir raiška, apimanti daug klausimų, susijusių su masoniškos knygos komunikacija visuomenėje, liko plačiau neaptarta. Todėl galima pritarti nuomonei, paskatinusiai atlikti šį tyrimą, kad „konkretus XVIII a. pabaigos–XIX a. pradžios Lietuvos masonų daiktinis paveldas – visi archyvalijų (ložių dokumentai, raštai, posėdžių protokolai, narių sąrašai ir kiti masoniški spaudiniai bei rankraščiai) ir muzealijų, taip pat bibliotekų rinkiniai, jų pobūdis, susiformavimas ir kaita – iki šiol mūsų kultūros istorijoje yra beveik neliesta tema“⁷.

Šiame straipsnyje mėginama atskleisti, kaip Lietuvoje reikėsi masoniškos knygos kultūra, atpažįstama iš ypatingų simbolių, knygos antraštinio lapo ir bibliografinio aprašo „kodo“, mėginama atsakyti į klausimą apie Lietuvai, kurią čia tapatiname su buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėmis, būdingus masoniškos knygos kultūros (leidybės, knygos meno, iliustracijų simbolikos, antraštinio lapo struktūros, įrišų, rinkinių saugojimo, platinimo) bruožus. Terminas *masonų knyga* straipsnyje vartojamas apibūdinant šios brolijos narių parengtas, kauptas, naudotas ir su laisvąja mūrininkija susijusias knygas, atsiribojant nuo paramasoniškos (frankmasoniškos, „palmazoniškos“⁸) literatūros, anuomet neretai tapatintos su laisvamaniška lektūra prancūzų kalba.

Vilniaus masonų bibliotekos raidai ir sudėčiai skirtas tyrimas vadintinas atvejo studija, neatsiejama nuo masonų dokumentinio paveldo aptarimo. Masonų knygų rinkinio 28 tomai dabar saugomi Vilniaus universiteto bibliotekoje (toliau – VUB) ir sudaro atskirą kolekciją, identifikuotą remiantis išlikusiomis proveniencijomis (t. y. knygų kilmės įrašais ir kt. ženklais). Minėtos proveniencijos – tai perdavimo VUB data, žinoma ir iš archyvinių šaltinių, visų pirma knygų sąrašų, sudarytų po masonų ložių uždarymo dokumentuojant naujus VUB įsigijimus vadinamojoje „Dovanų knygoje“. 1824 m. gegužės 7 d. knygų sąrašas buvo publikuotas⁹, o štai tų pačių metų vasario 20 d. sąrašas¹⁰ – ne. Šie sąrašai iki šiol nebuvo aptarti plačiau. Gretinant informaciją buvo nustatytas VUB perduotų knygų tapatumas XIX a. pradžioje Vilniuje kauptiems ir išlikusiems masonų rinkiniams. Masonams priklausiusių ar naudotų, bibliografiniu požiūriu identifikuotų knygų suvestinis sąrašas skelbiamas šio straipsnio priede „Lietuvos masonų knygų sąrašas“. Apskritai galima teigti, kad pastarųjų dešimties metų tyrimai atskleidė naujų šaltinių, leidžiančių kalbėti apie masonų knygų kultūrą ne abstrakčiai, o remiantis lietuviška

medžiaga. Taip pat tyrimu tikslinama masonų knygos raidos chronologija, paveldo išsklaidymo keliai, mėginama lyginti situaciją Lietuvoje su kaimyninių šalių laisvosios mūrininkijos knygos kultūra.

MASONIŠKOS IDĖJOS IR JŲ RAIŠKA KNYGŲ SIMBOLIKOJE

Laisvoji mūrininkija buvo ir yra etinis judėjimas, plėtojantis moralinio tobulėjimo, savitarpio pagalbos ir broliškumo, labdaros, visuomenės ugdymo idealus per išplėtotą simbolių ir ritualų sistemą. Jo pagrindai buvo padėti XVIII a. Europoje, 1717 m. birželio 24 d. Anglijoje į Didžiąją ložę susivienijus keturioms Londono ložėms, ir iš esmės sutapo su Apšvietos epochos esmine idėja – „skleisti šviesą visai žmonijai“. Prancūzijoje ir vokiškuose kraštuose netgi manyta, kad laisvosios mūrininkijos ir apšvietos judėjimai sutampa, nes daug svarbių visuomenės

Karolio riterių“ komandorija – buvo įkurta 1776 m. lapkričio 18 d., žr. BŪČYS, Žygintas. *Masonai Lietuvoje: XVIII a. pabaiga–XIX a. pradžia*. Vilnius, 2009, p. 7.

2 MAŁACHOWSKI-ŁEMPICKI, Stanisław. *Masonai...*, p. 8–9. Nurodoma, kad Mogiliave ložė „Du ereliai“ (*Des Deux Aigles*) buvo įkurta 1770 m., bet ji, kaip ir kitos ten ir Polocke veikusios ložės, buvo priklausomos nuo rusų masonijos.

3 BAIRAŠAUSKAITĖ, Tamara. Masonai Lietuvoje 1816–1822 m.: atsikūrimas ir veikla. *Lietuvos istorijos metraštis*. 2003-2, p. 43–64; BŪČYS, Žygintas. *Masonai Lietuvoje: XVIII a. pabaiga–XIX a. pradžia*. Vilnius, 2009; BŪČYS, Žygintas. Vilniaus ložė „Uolulis lietuvis“: tapatybė ir paveldas. Iš *Laisvoji mūrininkija pasaulyje ir Lietuvoje: idėjos, istorija, asmenybės*. Vilnius, 2012, p. 65–78; MAŁACHOWSKI-ŁEMPICKI, Stanisław. *Masonai buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse 1776–1822*. Vilnius, 2007.

4 BAIRAŠAUSKAITĖ, Tamara. *Mykolas Juozapas Römeris (1778–1853): bajoro viešoji ir privati erdvės XIX a. pirmojoje pusėje*. Vilnius, 2011; BERENIS, Vytautas. Apšvietos epochos architektas Laurynas Gucevičius ir 1794 m. sukilimas Lietuvoje. Iš *Laisvoji mūrininkija pasaulyje ir Lietuvoje*. Vilnius, 2012, p. 169–174; PACEVIČIUS, Arvydas. Juozapas Jurgis Hilzenas ir jo Dienoraštis: keli štrichai ma-

sono biografijai. Iš *Laisvoji mūrininkija pasaulyje ir Lietuvoje: idėjos, istorija, asmenybės*. Vilnius, 2012, p. 175–196; LIEKIS, Šarūnas. „Uoliojo lietuvių“ ložės masono Zacharijo Niemczewskio genealoginė vs pilietinė tapatybė. Iš *Laisvoji mūrininkija pasaulyje ir Lietuvoje: idėjos, istorija, asmenybės*. Vilnius, 2012, p. 197–206.

5 KIAULEIKYTĖ, Laima. Freimaurerlied atgarsiai L. G. Rėzos (1776–1840) kūryboje. *Kultūrologija*, t. 10, 2003, p. 126–143; KIAULEIKYTĖ, Laima. XVIII a. pabaigos–XIX a. Lietuvos didikų muzikos mecenatystės bruožai. *Menotyra*, 2002, nr. 1(26), p. 17–24; KIAULEIKYTĖ, Laima. XVIII–XIX a. sandūros Lietuvos masonų muzikos kultūra. *Menotyra*, 2001, nr. 3(24), p. 22–32.

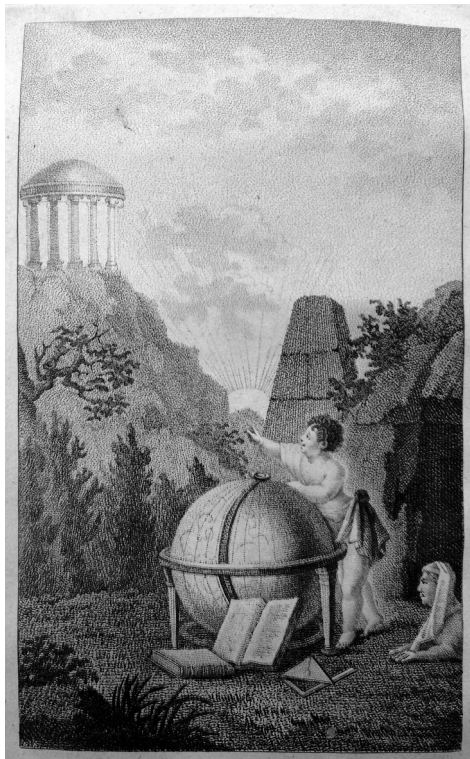
6 BŪČYS, Žygintas. *Masonai Lietuvoje*, p. 9–22, 29–93.

7 Ten pat, p. 10.

8 Parmazonais Lietuvoje buvo vadinami ne tik masonai, bet ir kiti „klaidatikiai“, pavyzdžiui, protestantai.

9 *Pamirštoji mecenatystė: dovanų Vilniaus universiteto bibliotekai knyga, 1792–1832*. Sud. Arvydas Pacevičius. Vilnius, 2010, p. 228–230.

10 *Sąrašas knygų, atsiųstų Vilniaus universiteto bibliotekai dovanai nuo nežinomo asmens 1824 m. vasario 20 d.* Vilniaus universiteto bibliotekos dienynas, 1823–1832. LVIA, f. 721, ap. 2, b. 74, lap. 8.

1 ILIUSTRACIJA. Tekančios saulės spinduliai, stela, sfinksas, gaublys, Biblijos knygos, kampainis ir kt. masonų simboliai. Iš knygos *Vollständiges Gesangbuch für Freimaurer*: Berlin, 1806 (žr. šio straipsnio priedo nr. 26). Saugoma Vilniaus universiteto bibliotekoje (VUB)

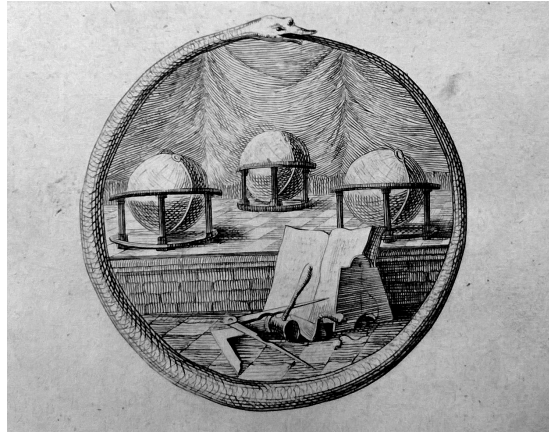
švietimo veikėjų – Charles Montesquieu, Voltaire’as, Johannas Wolfgangas Goethe, Ephraimas Lessingas ir kt., buvo susiję su masonų ložėmis¹¹. Masonų leidėjai padėjo platinti Denis Diderot¹² *Enciklopediją*, kurios 1760 m. leidime prieš antraštinį lapą buvo įdėta masonų graviūra¹³, taip prisidėdami prie „pažinimo šviesos“ ir naujų mokslo idėjų sklaidos. Ložės tapo komunikacijos kanalu, skleidžiančiu šias idėjas, taip pat jos visokeriopai rėmė naujai besikuriančias mokslo draugijas, skaitytojų klubus, kurių nariai buvo tiek masonai, tiek „profanai“ – paprasti piliečiai. Taigi laisvoji mūrininkija prisidėjo prie vadinamosios skaitymo revoliucijos, kurios metu palaipsniui ir skirtingose šalyse įvairiu metu buvo pereita nuo intensyvaus prie ekstensyvaus skaitymo.

Nors Lietuvoje ir didesnėje Abiejų Tautų Respublikos dalyje, skirtingai nuo nemažos Vakarų Europos dalies, Apšvietos idėjas inspiravo ir skleidė visų pirma Katalikų bažnyčia, atmetusi kai kurias prancūzų enciklopedistų nuostatas, ji iš esmės nesipriešino racionalizmui ir visuotinės pažangos idėjai, anot istoriko Eligijaus Railos, *įrėmintai pirmapradės biblinės „proto šviesos“ kategorijoje*¹⁴. Ši „proto šviesos“ alegorija, kurią gerai įkūnija žinomas Danieliaus Chodowieckio paveikslas-graviūra „Apšvieta“ (*Aufklärung*), yra dažna ir masonų leidiniuose (1 il.). Saulė maso-

nams yra šviesos simbolis, kuriuo vadovaujantis ložėje vyksta darbai, prasidedantys pusiaudienyje ir pasibaigiantys pusiaunaktyje¹⁵. Masonų leidiniuose galima aptikti ir visos Europos radikaliojo apšvietos judėjimo simbolį Minervą – romėnų išminties, meno ir amatų deivę. Minerva, kuriai kelią dažnai rodo sparnuotais sandalais avintis ir nešantis kaducėjų Hermis (Merkurijus), pabrėžia teigiamą mūrininkijos požiūrį į mokslo ir švietimo plėtrą. Hermis neretai vaizduojamas skriejantis virš Žemės ir metantis žemyn knygas, ir tai simbolizuoja iš hermetizmo XVII a. besivystančią mokslo šaką¹⁶. Tačiau dar dažniau, bent jau Vilniaus masonų knygų rinkinio leidiniuose, aptinkami su senovės Rytų tradicija siejami simboliai. Dar 1627 m. filo-

2 ILIUSTRACIJA. Sfinksas ir knyga ant išminčiaus rankų šalia vadinamosios Platono uolos. Iš knygos *Apologie des Ordens der Frey-Mäurer*. Berlin, 1778 (priedo nr. 19). Saugoma VUB

3 ILIUSTRACIJA. Gaubliai, Biblija, plaktukas, skriestuvai, kampainis, mentelė, uroboras (gyvatė, ryjanti savo uodegą). Iš knygos *Vollständiges Gesangbuch für Freimaurer*: Berlin, 1806 (priedo nr. 26). Saugoma VUB

sofas Francis Baconas darbe *Naujoji Atlantida* pristatė naujos kartos mokslininkų ir jų darbo vietas vadinamuosiuose Saliamono namuose viziją. Kaip žinoma, masonų simbolių aiškinimas ritualinio darbo metu taip pat siejamas su Saliamono šventove, jos planu, kolonomis. Trys simbolinės kolonos, stovėjusios prie įėjimo į Saliamono šventovę, metaforiškai paremia laisvąją mūrininkiją, simbolizuoja išmintį, stiprybę, grožį¹⁷. Masonų knygose dažnai vaizduojama piramidė, simbolizuojanti moralinį tobulumą ir harmoningą prigimtį. Piramidžių naudojimas simbolikoje gali būti aiškinamas masonų atsigrėžimu į senovės Rytų dvasinį paveldą, jo dermės su krikščionių simbolika atkūrimu, taip pat kai kurių masoniškų judėjimų polinkiu į rytietišką misticizmą. Kita vertus, piramidė – tai žiniomis grįsto pasaulio vaizdo simbolis. Dažnai šalia piramidžių ar stelių aptinkame ir sfinksą (1 ir 2 il.). Kartais jį

11 TOHVRI, Epi. Judėjimas „Pažinimo šviesos sklaida“ ir jo įtaka Tartu universiteto simbolikai. Iš *Laisvoji mūrininkija pasaulyje ir Lietuvoje*. Vilnius, 2012, p. 93.

12 Kai kurių tyrėjų teigiama, kad buvo ložės „Les Neuf Soeurs“ narys, tačiau nėra tai patvirtinančių patikimų šaltinių.

13 TOHVRI, Epi. Judėjimas..., p. 94.

14 Biblinę „šviesos vaikų“ kaip Dievo sekėjų kategoriją anglų Baroko poetas Johnas Miltonas įvardijo pirmąkart pavartodamas žodį *enlighten* – apšviesti, žr. RAILA, Eligijus. Apšvieta. Iš *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra*. Vilnius, 1999, p. 44.

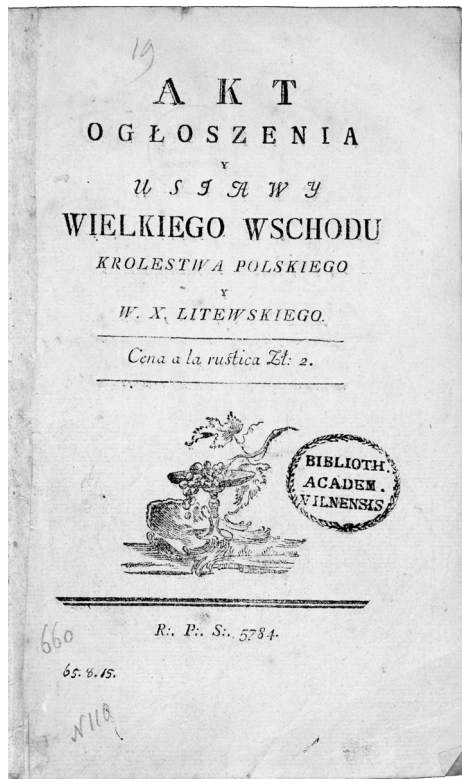
15 BŪČYS, Žygintas. *Masonai Lietuvoje*, p. 189.

16 TOHVRI, Epi. Judėjimas..., p. 94.

17 BŪČYS, Žygintas. *Masonai Lietuvoje*, p. 188.

4 ILIUSTRACIJA. Kampainis, skriestuvus, mentelė satyriškoje išsigandusio dėl žlungančios statybos masono graviūroje (autorius Simonas Fokke, 1712–1784). Iš knygos *Les Francs-maçons ecrasés*. Amsterdam, 1747 (priedo nr. 4). Saugoma VUB

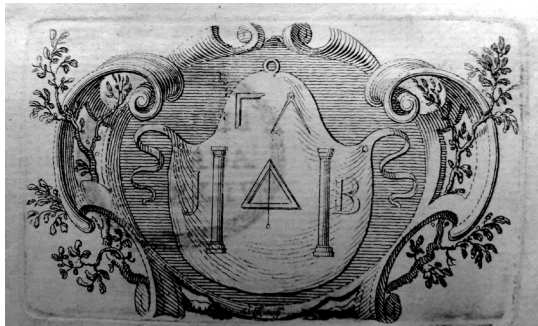
5 ILIUSTRACIJA. Antraštinis lapas su masoniškais leidimo metais knygoje *Akt Ogłoszenia y Ustawy Wielkiego Wschodu Królestwa Polskiego y W.[ielkiego] X.[ięstwa] Litewskiego*. 5784 (priedo nr. 1). Saugoma VUB

pastebėti gana sudėtinga: antai prie vadinamosios Platono uolos jis įsitaisė ant savo veidą slepiančio išminčiaus rankų¹⁸ (2 il.).

Masonai simboliniam darbui naudojami instrumentais – plaktuku, svambalu, gulsčiuku, kampainiu, skriestuvu, mentele. Plaktukas (3 il.) yra būtinas ložės sosto meistro ir pirmojo bei antrojo prievaizdo darbo įrankis, simbolizuojantis protingai nukreiptą valią, įgyvendinančią priimtus sprendimus¹⁹. Gulsčiuukas simbolizuoja lygybę ir teisingumą ir yra skiriamasis pirmojo prievaizdo, palaikančio ložėje darnų ir sąžiningą elgesį, ženklas²⁰. Svambalas – teisingumo ir principingumo simbolis

ir ložės antrojo prievaizdo ženklas²¹. Šie simboliai itin dažni masonų knygų iliustracijose (1, 3, 4 il.), o kampainį, mentelę ir skriestuvą matome kai kurių Lietuvos masonų portretuose. Skriestuvas Vakarų Europos kultūroje nuo viduramžių simbolizavo geometriją, kosminę tvarką ir planingą veiklą. Masonams jis – dorovės normų, tinkamo elgesio, tinkamo gyvenimo simbolis ir matas²². Kampainis – tai ložės sosto meistro skiriamasis ženklas, siejamas su morale, teisingumu ir nešališku elgesiu. Kampainis ir skriestuvas kartu simbolizuoja masono pareigas brolijai ir sau pačiam, jie laikomi išskirtiniais laisvosios mūrininkijos ženklais²³. Mentelė yra bendrinis masono meistro simbolinis darbo įrankis, kurio paskirtis – su broliška meile, rūpesčiu, pataisant mokinių ir pameistrių darbą, suvienyti ložės narius į darnią broliją²⁴. Šie instrumentai (kampainis, skriestuvas, svambalas) puošia 1747 m. Amsterdame leistos knygos *Sugniuždytoji masonija* (žr. priedo nr. 4) antraštinį lapą (6 il.), taip pat menamo masono, išsigandusio dėl nevykusiai suplanuotų ir atliktų statybos darbų, krūtinę (4 il.).

Masonų knygoje esama ir kitų apibendrintų tiek Apšvietos epochos, tiek laisvosios mūrininkijos simbolių: apvaizdos akis; kalavijas; smėlio laikrodis; kaukolė; kirtiklis; uroboras, t. y. gyvatė, ryjanti savo uodegą (amžinybės ir nuolatinio atsinaujinimo simbolis, būdingas tamplieriams, rozenkreiceriams ir filosofinių laipsnių teikimo ritualams (3 il.)); pelikanas, savo krauju maitinantis jauniklius (rozenkreicerių rituale naudojamas simbolis). Piramidė ir sfinksas neretai vaizduojami kartu su gaubliu – itin dažnu XVIII–XIX a. pirmos pusės simboliu, aptinkamu knygų iliustracijose. Gaublių randama ir pavienių masonų ložių simbolikoje, kaip ložės ženklą jį matome Berlyno nacionalinės ložės „Po trimis gaubliais“ leistoje masonų giesmių rinktinėje (priedo nr. 26) (3 il.). Laisvojoje mūrininkijoje gaublys yra universalumo simbolis. Du ant kolonų pastatyti gaubliai ritualinių darbų metu simbolizuoja

6 ILIUSTRACIJA. Masoniški simboliai kampainis, skriestuvas, kolonos, akacijos šakelės. Iš knygos *Les Francs-maçons ecrasés*. Amsterdam, 1747 (priedo nr. 4). Saugoma VUB

18 STARCK, Johann August. *Apologie des Ordens der Frey-Mäurer*. Von dem Bruder Mitgliede der schottischen Loge zu P. Neue autentische Ausgabe. Philadelphia, im Jahr 3882 d. i. 1782. Berlin: Christian Ludewig Stahlbaum, 1778.

19 BŪČYS, Žygintas. *Masonai Lietuvoje*, p. 189.

20 Ten pat, p. 188.

21 Ten pat, p. 189.

22 Ten pat.

23 Ten pat, p. 188.

24 Ten pat.

kolonas prie įėjimo į Saliamono šventovę: dangaus gaublys atskleidžia dvasinę žmogaus pusę, o Žemės gaublys – materialiąją²⁵. Dažnas gaublių palydovas išlikusiųose masonų spaudiniuose – atversta knyga: tai užuomina į masonų ritualiniame darbe naudojamą Bibliją, taip pat į masonų viešą veiklą mokslo ir švietimo labui (1, 2, 3 il.). Biblija masonams yra vienas svarbiausių išreikštos Dieviškosios valios simbolių. Biblija ritualinių darbų metu yra atverčiama ant vadinamojo altoriaus (nuožulnaus stalielio) ložės centre. Atsižvelgiant į išpažįstamą religiją, Bibliją masonų ložėje gali pakeisti Koranas ar Vedos, tačiau visuomet Šventojo Įstatymo knyga perteikia tą pačią Dieviškosios valios idėją. Masonams Biblija kartu su kampainiu ir skriestuvu sudaro tris vadinamuosius Didžiuosius šviesulius²⁶. Apskritai masonų knygų simbolika yra gausi, ypač daug simbolių randame ritualinių darbų aiškinimuose, komentarus lydinčiose iliustracijose, vaizduojančiose atitinkamo laipsnio ritualinį darbą.

LEIDYBINĖ VEIKLA

Lietuvos masonų leidinių bibliografija dar nesuregistruota, nors šį darbą jau pradėjo lenkai. Tačiau remiantis 2012 m. jų išleista *Lenkų laisvosios mūrininkijos bibliografija iki 1850 m.*²⁷ nustatyti netgi apytikslį Lietuvoje išleistų ir su laisvąja mūrininkija siejamų knygų skaičių yra sudėtinga. Mat čia mėginta registruoti ir masoniškus, ir antimasoniškus leidinius²⁸, taip pat smulkiuosius spaudinius, netgi afišas²⁹. Masonai savo reikmėms leido daug brošiūrų, kitų smulkiųjų spaudinių, reikalingų vykdant ritualinius darbus, kanceliarinę veiklą, palaikant ryšius su kitomis ložėmis. Pavyzdžiui, 1819 m. Vilniuje buvo išleistas Ignaco Chodzkos vieno lapo spaudinys *Eilės sveikinant šlovingąjį Didžiosios Lenkijos Rytų Sosto Meistrą Brolių Liudviką Platerį*³⁰. Išsikristalizavo formuliariųjų spaudinių, kurių dalis buvo užpildoma ranka, tipai: Ložės narių sąrašas (*Obraz*)³¹, Ložės sertifikatas (patentas)³², Lietuvos Didžiosios provincijos ložės ir atskirų ložių raštas (laiškas)³³, Ložės kelionių paso blankas³⁴, kandidato anketa-raportas³⁵, laipsnio suteikimo diplomas³⁶. Prisiminti, kad garsieji Vilniaus leidėjai, knyginkai, raizytojai, menininkai Juozapas Zavadzakis, Gotliebas Kiesslingas, Jonas Rustemas, Kristijonas Veisas ir kt. buvo laisvieji mūrininkai, todėl sukurti ir išspausdinti tokius leidinius nebuvo sunku.

Tyrinėtojai pažymi ypatingą masonų gebėjimą skleisti savo idėjas per įvairias draugijas (Vilniuje veikusios Spaustuvininkų, Labdarių draugijos buvo „užsėstos“ masonų), derinant komunikaciją tarp ložių su asmeniniais ryšiais (tinklaveika), veikiant ne tik privačioje, bet ir viešojoje erdvėje, nesislapstant, naudojant įvairias spaudos galimybes (kišeninės knygelės, poleminės brošiūros, proginės kalbos, straipsniai gausioje periodikoje³⁷), netgi medijas: giesmių knygos buvo ne tik leidžiamos ir platinamos, bet ir iš jų giedama, muzikuojama masonų darbų metu. Nors masonų veikla

buvo apgautas paslapties skraistės, bet, kaip teigė I. Chodzka, „jų veikla – tai jokia paslaptis, nes kaip jie tikėjosi likti nepastebėti, jeigu buvo galima nesunkiai išgityti knygų su masonų apeigų ir brolių atpažinimo ženklų aprašymu.“³⁸

Tačiau Lietuvoje knygų, skirtų tiek masonų ritualams, tiek istorijai ar ideologijai, XVIII–XIX a. nebuvo išleista daug. Bene geriausiai žinoma ir istoriografijoje plačiai aptariama garsaus Lietuvos masono ir dvasininko Mykolo Dluskiego parengta masonų apologija *Lisabonos rabino laiškas Bresto rabinui, išverstas iš rabinų Talmudo dialekto*³⁹, sukėlusį audringą diskusiją viešojoje erdvėje. Brošiūra buvo išleista anonimiškai J. Zavadzkiego spaustuvelyje, joje masonija kildinama iš žydų slaptųjų draugijų, steigtų Palestinoje Jėzaus Kristaus laikais. Apskritai aukštesnio lygio nei filosofinės, nei poleminės-analitinės literatūros Lietuvos masonai neišleido. Tiesa, išliko rankraščiais likusių mėginimų rašyti Lietuvos laisvosios mūrininkijos istoriją. 1820 m. Vilniuje buvo išleista knyga *Simbolinė, arba žemesniųjų laipsnių, vyrų ir moterų laisvoji mūrininkija*⁴⁰, skirta, be kita ko, moterų (mopsių) ložių ritualams.

25 Ten pat, p. 187.

26 Ten pat.

27 STĘPIEŅ, B. Maciej. *Polska Bibliografia Wolnomularstwa. Część I: druki do 1850 roku, w układzie alfabetycznym*. Lublin, 2012. Elektroninis išteklius: <http://www.academia.edu/1860145/Polish_Bibliography_of_Freemasonry_Part_One_from_the_beginnings_to_1850>.

28 Prie masoniškų priskirtas ir antimasoniškas Felerio leidinys (poz. 62–63), Pohlio poleminė brošiūra (poz. 167), panašaus pobūdžio 1817 metų Surovieckio poleminis leidinys (poz. 208). Žr. STĘPIEŅ, B. Maciej. *Polska Bibliografia*, p. 23, 43, 53.

29 Poz. 68 – „Gerojo ganytojo“ ložės 5 lapų leidinys (1821); poz. 102 – „Uoliojo lietuvio“ ložės narių sąrašas „Lista członków Gorliwego Litwina“ (1820); poz. 191 – 1842 m. leidinys apie tamplierius, rodantis masoniškos idėjos funkcionavimą XIX a. vidurio Lietuvos visuomenėje, o ne priiskirtinas masonams. STĘPIEŅ, B. Maciej. *Polska Bibliografia*, p. 24, 32, 49.

30 *Wiersz na powitanie Najslawniejszego Namiestnika Wielkiego Wschodu Polskiego Naydostojniejszego Brata Ludwika Platera...przez Ignacego Chodzke, mowcę teyze loży*, žr. STĘPIEŅ, B. Maciej. *Polska Bibliografia*, nr. 41, p. 18. I. Chodzka priklausė Vilniaus „Sokrato mokyklos“ ložei, vėliau kritiškai atsiliepė apie masonų veiklą.

31 BŪČYS, Žygintas. *Masonai Lietuvoje*, p. 32–33, 47, 63, 67, 71, 74.

32 Ten pat, p. 35, 84.

33 Ten pat, p. 41–42, 51, 56, 61, 68, 79, 82.

34 Ten pat, p. 64; 97–101.

35 Ten pat, p. 86.

36 Ten pat, p. 91, 104.

37 Pavyzdžiui, M. Dluski 1805–1817 m. Vilniaus „Dziennik Wileński“, „Pamiętnik Magnetyczny“, „Tygodnik Wileński“, Varšuvos „Nowy Pamiętnik Warszawski“, Lvovo periodikoje paskelbė straipsnių, daugumą jų anonimiškai, teologijos, filosofijos (apie sielos nemirtingumą), dailės (apie J. Čechavičių), istorijos, naujų technologijų taikymo ūkyje klausimais.

38 BAIRAŠAUSKAITĖ, Tamara. *Mykolas Juozapas Römeris*, p. 153–156.

39 DEUSKI, Michał. *List rabina Lizbońskiego do rabina Brzeskiego, z dyalektu rabińskiego-talmudzkiego przetłomaczono*. Wilno: druk Józefa Zawadzkiego, 1817. 8 s.

40 Galimas daiktas, buvo du leidimai: *Frank-masonia męzczyzn i kobiet symboliczna*, czyli Nizkich stopniów, z dzieła w XII Tomach in folio: Cereemonies et contumes [sic!] religieusesà Paris 1809. Części II, oraz Dodatek, obejmujący opis Massonii podwielkim Wschodem francuzkim, zawartej w sekretnym sekretniku służącym dla Braci. [b.m. r.w.].

Veikalas buvo išverstas iš prancūzų kalbos, remiantis garsiu Bernardo Picarto (1673–1733) darbu apie pasaulio religines apeigas ir ceremonijas⁴¹.

Puoselėdami muzikinę kultūrą, masonai Lietuvoje rėmė giesmių, kitų muzikos kūrinių rengimą ir leidybą. Antai 1818 metais „Uoliojo lietuvio“ broliai iš Varšuvos „Vieningųjų brolių lenkų“ atsiėmė penketą spausdintinių egzempliorių kantatos, kuri buvo giedama kabinant imperatoriaus atvaizdą Vilniaus ložėse⁴². 1818 m. sausio 5 d. Vilniaus universiteto spaustuvės prefektas K. Veisas už 100 egz. dainyno su giesmėmis, skirtomis imperatoriaus gimtadieniui, išspausdinimą paprašė iš „Uoliojo lietuvio“ 3 sid. rub. ir 50 kap. (įskaičiuojant popieriaus kainą)⁴³. Muzikavimui naudoti vokiški, lenkiški, prancūziški giesmynai. Pavyzdžiui, 1819 m. Tadeuszas Pisanko atsiuntė 10 lenkų masonų dainyno egzempliorių, kuriuos raginta pirkti „Uoliojo lietuvio“ brolius, o rengiantis vaišėms Miulerių namuose nutarta įsigyti masonų dainynų vokiečių kalba⁴⁴. 1819 m. ta pati ložė prašė paremti Lomžos masono Jano Hausbrandto rengiamą *Masonų dainų rinktinę*⁴⁵. 1818 m. rugsėjo 21 d. bendruose ložių įstatuose leidybos klausimais sakoma, jog „dainos ir masoniškos prakalbos, jei jose nėra nieko išduodančio masonybės taisykles, gali būti spausdinamos“⁴⁶, tačiau nurodoma sąlyga – reikalingas ložės sosto meistro, kuris parenka spaustuvę įsitikinęs leidėjo atsargumu, leidimas. Vilniuje masonams leidybos paslaugas dažniausiai teikė J. Zavadzkius, kurio knygnas platino leidinius ne tik Lietuvos, bet ir kitų kraštų masonams⁴⁷. Aktyviai „Uoliajam lietuviui“ talkininkavo ir K. Veisas, vadovavęs Vilniaus universiteto spaustuvei. 1817 m. liepos 12 d. jis minėtai ložei pateikė raštelį, pagal kurį už trijų sąskaitų knygų (viena 74 lankų, o kitos dvi – po 50 lankų) išspausdinimą paprašė 16 sid. rub.; popierius kainavęs 3 sid. rub. ir 50 kap., minėtų knygų įrišimas – 4 sid. rub., o iš viso – 23 sid. rub. ir 50 kap.⁴⁸ 1818 m. sausio 5 d. tas pats spaustuvininkas nurodė išlaidas, patirtas spausdinant „Uoliajam lietuviui“ kvitus (blankus) – 1000 egz. įvertinta 8 sid. rub. ir 50 kap.⁴⁹

Išliko duomenų apie Didžiosios ir Mažosios Lietuvos masonų ryšius leidybos srityje. 1818 m. vasario 27 d. Motiejus Barankevičius „Uoliojo lietuvio“ broliams pranešė, kad skelbiama prenumerata Tilžėje numatomam išleisti vokiškam „Prakalbų ir eilių“ rinkiniui, parengtam Tilžės ložės „Luizė po atviromis širdimis“ (veikė 1799–1835 m., o prieš tai Tilžės masonai buvo subordinuoti Klaipėdos „Memfio“ ložei) oratoriaus brolio Kleino; nurodyta šiam reikalui iš „Uoliojo lietuvio“ kasos avansu išduoti 6 talerius, arba 36 florinus.

Masonų knyga kaip leidinys išsiskiria ypatingu bibliografiniu apipavidalinimu, kitokiu nei įprasta išleidimo metų ženkliniu, juos siejant su simbolinių darbų pradžia (*Anno Lucis*) 4000 m. pr. Kr. pagal Grigaliaus kalendorių (priedo nr. 1, 3, 6, 8, 9, 10, 16, 19, 21, 22, 28); neretai nurodoma klaidinanti spausdinimo vieta

(pavyzdžiui, Latomopolis, Jeruzalė, Filadelfija, Roma) (priedo nr. 6, 11, 12, 19) ar netikras autorius (pvz., Augustinas). XVIII a. Europoje publikuojant masonų literatūrą, tiek dėl objektyvių, tiek dėl subjektyvių priežasčių buvo populiariu pasirašyti slapyvardžiu ar fiktyvia pavarde, taip pat nurodyti fiktyvią leidimo vietą. Kaip knygos leidimo vieta neretai nurodomas Latomopolis – išgalvotas pavadinimas, kartais tapatinamas su Paryžiumi, kartais – su Nancy. Žodis *Latomus*, *Lathomus* – masonų rašytojų vartotas kaip žodžių *laisvasis mūrininkas* vertimas į lotynų kalbą, tad *Latomopolis* reikštų laisvųjų mūrininkų miestą. Beje, kaip vėliau matysime, veikalas *Acta Latomorum*, t. y. „Masonų aktai“ (priedo nr. 9) kartu su kitomis knygomis buvo nupirktas reformuotosios „Uoliojo lietuvio“ ložės bibliotekai. Taigi, terminas vartotas kaip laisvosios mūrininkijos sąvokos atitikmuo. Antraštiniame masonų leidinių lape, be gausių masoniškų simbolių, kuriuos jau aptarėme, būta nemažai bibliografinio aprašo „keistenybių“. Pavyzdžiui, ritualinėse knygose praleisti masoniški pavadinimai, terminai būdavo „užšifruojami“ teikiant sutrumpinimus taškais, išdėstytais lygiagrečiojo trikampio kampuose (priedo nr. 1, 6, 8, 10, 15, 22), o stačiakampis reiškė ložę. Neretai nurodomi masoniški knygos leidimo metai (priedo nr. 1, 6, 8, 9, 16, 19, 20–22, 28), nors pasaulietinės spaustuvės kartais pateikdavo ir „profaniškus“ knygos išleidimo metus. Kai kurie masonų leidiniai pasižymi aukšta poligrafine kultūra, ypač spausdinti Prancūzijoje. Tačiau didesnė dalis, ypač skirta ritualams, kasdieniam naudojimui, atspausa ant prasto popieriaus, kišeniinio formato, jų įrišai ne odiniai, o popieriniai ar kartoniniai.

PASKATOS KAUPTI MASONŲ BIBLIOTEKĄ

Masonus ir knygą sieja ne tik Biblija, atlikusi ritualiniame darbe daugiau simbolinį nei praktinį vaidmenį. Gausėjant ložių, kurių XIX a. pirmojo ketvirčio pabaigoje Lietuvoje buvo daugiau kaip dešimt, kilo kryptingo masonų

261 s.; *Frank-massonia męzczyzn i kobiet symboliczna, na dwie części podzielona, wyjęta z dzieła „Cérémonies et coutumes religieuses“ à Paris 1809.* Wilno, 1820. 265 s.

41 *Cérémonies et Coutumes Religieuses De Tous Les Peuples Du monde avec planches*, vol. 1–13. Paris: Prudhomme, 1809 (pirmoji laida 1727 m.). Daugiau apie kitus to meto masoniškus leidinius Vilniuje žr. PIĞOŃ, Stanisław. Kampanja przeciwmasońska w Wilnie 1817 r. *Ateneum Wileńskie*, 1933, t. 8, s. 143–159.

42 KIAULEIKYTĖ, Laima. XVIII–XIX a. sandūros, p. 28.

43 *Deski rachunkowe* [Gorliwego Litwina], 1817–1818. VUB RS, f. 4-A744, lap. 40.

44 KIAULEIKYTĖ, Laima. XVIII–XIX a. sandūros, p. 28.

45 Ten pat; BAIRAŠAUSKAITĖ, Tamara. *Mykolas Juozapas Römeris*, p. 171.

46 KIAULEIKYTĖ, Laima. XVIII–XIX a. sandūros, p. 28.

47 Ten pat, p. 28–29.

48 *Deski rachunkowe* [Gorliwego Litwina], 1817–1818. VUB RS, f. 4-A744, lap. 28.

49 Ten pat, lap. 40.

reikmėms skirtų knygų komplektavimo, bibliotekų steigimo klausimas. Nors masonų statutuose ir reglamentuose bibliotekininko, skirtingai nuo archyvaro, pareigybė minima retai (šios pareigos dažniausia derintos su raštininko prievolėmis), bendro knygų rinkinio klausimas išskildavo nuolat. Viena iš paskatų kaupti knygas buvo savišvieta, moralinis tobulėjimas, mokinio laipsnį turinčių masonų ugdymas. Nežinome, ar buvusios LDK žemėse buvo puoselėjama tradicija ieškančiajam (būsimam mokiniui) dovanoti pasirinktai ložei knygą su atitinkama dedikacija, liekančia atminimui. Bet tokia tradicija buvo puoselėjama kaimyninėje Prūsijoje, su kurios ložėmis Didžiosios Lietuvos lietuviai palaikė ryšius. Pavyzdžiui, stojant į Karaliaučiaus ložės „Po trimis karūnomis“ delegacinę ložę, pradėjusią veikti 1776 m. vasario 15 d. Klaipėdoje, be kita ko, reikėjo padovanoti knygą Karaliaučiaus ložės bibliotekai⁵⁰. 1785 ir 1786 m. jau savarankiškoje „Memfio“ ložėje brolis Johannes Simpsonas garsiai skaitydavo Wiliamo Hutchinsono „Mūrininkijos dvasią“⁵¹. Šioje ložėje pirmaisiais metais bibliotekos kaupimu specialiai nesisirūpinta, bet kiekvienas priimamas narys privalėjo ložei perduoti knygą. Taigi, tradicija perimta iš motininės Karaliaučiaus ložės. Kita vertus, taip kaupiant biblioteką nebuvo užtikrinta dalykinė atranka, atsirasdavo dubletų ar netinkamo turinio knygų. Tik tada, kai brolis Reitenbachas testamentu paliko ložei nedidelę savo biblioteką, buvo įsigyta knygų spinta, o brolis raštininkas išrinktas bibliotekininku. Jam patikėta tvarkyti ir pildyti biblioteką⁵². Galimas daiktas, kad po 1805 m. „Memfis“ įsigijo uždarytos Liepojos ložės „Irene“ biblioteką⁵³. Įdomu, kad „Memfio“ 1786 m. nuostatuose nurodyta, kad vykstant vadinamiems „klubams“, t. y. bendravimui ne darbo metu, draudžiama žaisti ir rūkyti tabaką, bet „tai gali vykti bibliotekos kambaryje“⁵⁴. Masonai bibliotekas kaupė ir kaimyninėje Lenkijoje – „Deivės Eleusis“ ložės Varšuvoje bibliotekos, kuria rūpinosi Ernestas Teodoras Mussonius, 1792 m. katalogas nurodo 365 pozicijas⁵⁵.

Knygų, aprašančių organizacinę masonų struktūrą, vidaus tvarką, ritualų ypatumus, reikėjo organizuojant ložių darbus. Svarbią ritualinių darbų dalį sudarė pranešimai, kuriuos rengiant trūko sisteminių žinių apie masonų kilmę, raidą, veiklos formas, todėl nebepakako pavienių, atsitiktinai įsigytų knygų. Po darbo buvo diskutuojama, o tarp darbų – netgi užsiimama tiriamąja veikla. Antai 1817 metų sausio 7 d. Mykolas Juozapas Römeris „Uoliojo Lietuvio“ ložėje skaitė pranešimą apie Prancūzijos masonų ideologo Etienne-François Bazot (1782–1818) idėjas⁵⁶. Tų pat metų sausio 20 d. M. Dluskis skaitė pranešimą apie masonų kilmę ir plėtrą, ta pačia tema kalbėjo vasario ir balandžio mėn. I. Chodzka, o birželio 16 d. J. Biesiekierskis (7 laipsnį gavęs Paryžiuje) pateikė La Pierce'o veikalo, skirto masonų istorijai, pareigoms ir etinėms normoms, vertimą⁵⁷. Šaltiniuose „Uoliojo lietuvio“ ložės biblioteka minima ir kaip vieta, kurioje galėtų būti saugomi periodiniai leidiniai –

pavyzdžiui, valstiečiams skirtų laikraščių komplektai⁵⁸. Masonų bibliotekų augimui turėjo įtakos ir sprendimai komplektuoti brolijai aktualius tęstinius leidinius, nes 1819 m. lapkričio 17 d. nuspręsta, be kita ko, prenumeruoti ložei „Uolusis lietuvis“ egzempliorių veikalo, turinčio išeiti pavadinimu „Dzieje Dobroczyńności“⁵⁹. Netenka abejoti, kad masonų knygų būta asmeninėse Lietuvos laisvųjų mūrininkų bibliotekose. Antai tarp Vrublevskių bibliotekos knygų ir masonikos eksponatų, 1939 m. išvežtų į SSRS, minimas „masoniškų knygų sąrašas iš prof. Johano Frydricho Volfgango bibliotekos“⁶⁰. Priminsime, kad Vilniaus universiteto profesorius Volfgangas buvo „Gerojo ganytojo“ ložės narys, perėjęs į reformuotąją „Uoliojo lietuvių“ ložę ir pasižymėjęs dosnėmis dovanomis Vilniaus universiteto bibliotekai⁶¹. Tačiau asmeninių masonų knygų, tarp kurių būta labai įvairios lektūros⁶², rinkinių tyrimas būtų atskiro tyrimo tema.

Nors, anot buvusio masono Ignaco Chodzko, viešojoje erdvėje, knygynuose „buvo galima nesunkiai įsigyti knygų su masonų apeigų ir brolių atpažinimo aprašymu“⁶³, vargu ar šios masėms skirtos populiarios knygos galėjo tenkinti augančius intelektualius Lietuvos laisvosios mūrininkijos poreikius. Kita vertus, vykstant diskusijoms apie masonų slaptumą, reformuotoji „Uoliojo lietuvių“ ložė 1818 m. balandžio 9 d. priėmė Laikinuosius įstatus, kuriuose, be kita ko, įrašė paradoksaliai skambantį punktą apie tai, kad „laisvųjų mūrininkų spausdinti veikalai, įsigyti viešuose knygynuose, turi būti vienintelis šaltinis, iš kurio bus semiamasi žinių apie nereformuotųjų masonų veiklos tvarką ir formas, pripažintas tinkamomis ir

50 Švento Jono ložė „Memphis“ Klaipėdos mieste 1776–1926. Klaipėda, 2016, p. 39.

51 Švento Jono ložė, p. 103. Greičiausiai tai knyga: HUTCHINSON, William. *Der geist der maurerey – In moralischen und erläuternden vorlesungen*. Berlin: Christian Ludewig Stahlbaum, 1780. Originalas: HUTCHINSON, William. *The Spirit of Masonry, in Moral and Elucidatory Lectures*. London, 1775.

52 Švento Jono ložė, p. 121.

53 Ten pat, p. 131, 135.

54 Ten pat, p. 133.

55 *Alphabetisches Verzeichnis der Bücher, welche in die Bibliothek derdeutschen g. u. v. St. Joh[ann]isloge] genannt zur Göttin von Eleusisgehören, Erstes Verzeichniss*. Im O[st]en. von Warschau, 5792 [1792].

56 BAIRAŠAUSKAITĖ, Tamara. *Mykolas Juozapas Römeris*, p. 168. Galimas daiktas, remtasi veikalu: BAZOT, Etienne-François. *Manuel du franc-maçon, contenant des réflexions sur l'origine, la filiation et*

l'importance de la franche-maçons. Paris: Caillot, 1811. 204 p. (priedo nr. 5).

57 BAIRAŠAUSKAITĖ, Tamara. *Mykolas Juozapas Römeris*, p. 168.

58 Žr. ten pat, p. 170.

59 Ložės „Uolusis lietuvis“ nutarimų registravimo knyga, 1818–1821. VUB RS, F4-A468, lap. 54.

60 Valstybinės Vrublevskių v. bibliotekos knygų ir masonikos eksponatų, išvežtų 1939 m. į SSRS, sąrašai. LMAVB RS, F. 75–83, lap. 18.

61 *Dovanų Vilniaus universiteto bibliotekai knyga*, p. 40, 42, 44.

62 Apie Kazimiero Kontrimo asmeninę biblioteką žr.: PACEVIČIUS, Arvydas. Kazimiero Kontrimo biblioteka. *Žemaičių bibliofilas*, 2014 lapkr. 8 d., nr. 6, p. 12–13. Mykolo Dlusio biblioteka vaizdingai apibūdina Moravskio atsiminimuose.

63 BAIRAŠAUSKAITĖ, Tamara. *Mykolas Juozapas Römeris*, p. 156.

taikomomis⁶⁴. Stanislovas Malachovskis-Lempickis taikliai pastebėjo, kad iš šio įstatų punkto „trykšta Šimkevičiaus [pagrindinio reformatorių ideologo – A. P.] neapykanta masoniškoms paslaptims“⁶⁵. Šiaip ar taip, būtent reformuotoji „Uoliojo lietuvio“ ložė, 1818 m. kovo 26 d. pradėjusi darbą prof. Leono Borovskio bute (čia dirbo iki 1818 m. rugsėjo, o paskui iki 1820 m. kovo posėdžiavo Vilniaus universiteo vadinamojoje farmaceutikos salėje)⁶⁶, viena pirmųjų paminėjo „ložės biblioteką“. Bibliotekos paminėjimas susijęs su jai įsigytais veikalais – *Acta Latomorum, Régulateur du Maçon ir Sarcena*⁶⁷. *Acta Latomorum* (priedo nr. 24) – tai vienas moksliausių to meto darbų apie laisvąją mūrininkiją, jos istoriją. Jame aptariamas ritualų, laipsnių, slaptų draugijų visame pasaulyje tinklas ir sudėtis, pateikiama pagrindinė bibliografija nuo 1723 m. ir kaip priedas – svarbiausi masonų dokumentai. O štai *Sarsena* – tai muziko Karlo Friedricho Eberso parengtas leidinys (priedo nr. 9), nors ir sukėlęs Europoje sensaciją, bet pasižymintis patikrintais istoriniais faktais neparemtu, menamu laisvosios mūrininkijos ir ordino ištakų aiškinimu⁶⁸. Pažymėtina, kad viename iš reformuotosios „Uoliojo lietuvio“ ložės posėdžių Jonas Richteris, redaktorius padėjęs, būtent iš šios knygos skaitė ištraukas „apie masonų slaptumo tikslus“⁶⁹. Taigi, reformuotieji masonai naudojamų savo darbuose šaltinių patikimumą ne visada vertino kritiškai.

LOŽĖS „UOLUSIS LIETUVIS“ BIBLIOTEKA

Daugiau duomenų išliko apie „Uoliojo lietuvio“ biblioteką ir knygas, kuriomis naudojosi šios ložės broliai rengdami pranešimus ar asmeniškai tobulėdami. Šie šaltiniai – tai ložės darbų protokolai ir Vilniaus Šv. Jono ložės „Uolusis lietuvis“ 1816 m. spalio 23 d. Mykolo Dluskiečio pasirašytas įsigytų knygų sąrašas⁷⁰. Jame matome 12 knygų, kurias tiksliai identifikuoti sudėtinga dėl nepateiktų leidimo metų ir vietos, pavadinimų. Tačiau nesunkiai atpažinsime 1824 m. VUB dovanotas knygas (priedo nr. 2, 8, 10, 12). Apie knygų perdavimą ložei gana smulkiai rašoma 1816 m. gruodžio 30 d. „Uoliojo lietuvio“ ložės darbo protokole. Sosto meistras Mykolas Dluskius informavo apie gautas knygas ir pakvietė brolius jas „įsigyti ložės bibliotekai“: „Didžiai gerbiamas sosto meistras pranešė apie atgabentas iš Peterburgo 12 masoniškų knygų prancūzų ir vokiečių kalbomis ir pasiteiravo, ar broliai nepanorėtų šių knygų, kainuojančių 50 asignacinių rublių, įsigyti ložės bibliotekai. BroLIAI vieningai pritarė tokių knygų įsigijimui, o jų registras buvo atiduotas į archyvą“⁷¹. Iš protokolo sužinome, kas buvo šie ložės bibliotekos rėmėjai, dalyvavę darbe ir priėmę sprendimą aukoti ir taip papildyti knygų rinkinį. Tai ložės meistras Juozapas Strumila, bajorų rūmų sekretorius; Vincentas Dobžanskis, Vilniaus aukščiausiojo teismo 2-ojo departamento sekretorius; Jokū-

bas Henrikas Lybeltas, buvęs pirklys; Gabrielius Oginskis, kunigaikštis, Lenkijos armijos pulkininkas; Serafinas Hajus (Hay), pirklys; Antanas Chrapovickis, buvęs Vilniaus aukščiausiojo teismo teisėjas; Jokūbas Šimkevičius, medicinos daktaras; Jonas Rustemas, Vilniaus universiteto profesorius; Jurgis Gutas, vaistininkas ir Vilniaus medicinos draugijos narys; Konstantinas Novomeiskis, Radvilų komisijos generalinis sekretorius; Gotfrydas Ernestas Grodekas, Vilniaus universiteto profesorius; Žozefas Pusjė (Poussier), Vilniaus gubernijos architektas; Jokūbas Lybeltas (sūnus), Lietuvos pašto tarnautojas; Martynas Januševičius, dailininkas; Juozapas Kopšas (Kopsch), pirklys; Pranciškus Opicas (Opitz), buvęs Vilniaus miesto tarybos patarėjas; Juozapas Zavadzki, Vilniaus universiteto spaustuvininkas; Motiejus Zavadzki, buvęs Vilniaus gubernijos maršalkos sekretorius; Robertas Kleckovskis, Trakų vicemaršalka; Stanislovas Rodzevičius, Vilniaus universiteto išdininkas; Antonis Gastelis (Gastl), buvęs pirklys; pameistriai Mykolas Dmochovskis, Edukacinės komisijos raštininkas; Bielskis⁷², Juozapas Levandovskis, edukacinio fondo archyvaras⁷³; Steponas Giedraitis, kunigaikštis, buvęs Vilniaus maršalka; Juozapas Podbereskis, buvęs Vilniaus aukščiausiojo teismo teisėjas; kažkuris iš dviejų Ginetų⁷⁴, Ksaveras Deibelis, šokių mokytojas ir pensiono įkūrėjas;

64 MAŁACHOWSKI-ŁĘMPICKI, Stanisław. *Wolnomularstwo na ziemiach dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego 1776–1822*: Dzieje i materiały. Wilno, 1930, p. 95.

65 Ten pat, p. 95, išn. 5.

66 Ten pat, p. 108–109.

67 MAŁACHOWSKI-ŁĘMPICKI, Stanisław. *Masonai...*, p. 143.

68 Knygos autorius Carl Friedrich Ebers (1770–1836) buvo kompozitorius iš Mecklenburgo, parašęs 15 masoniškų dainų, skirtų nacionalinei vokiečių motininei „Trijų gaublių“ ložei. Autorius yra buvęs ložės „Zum flammenden Stern“ (Flamingo žvaigždė) narys, žr. NETTL, Paul. *Mozart and Masonry*. New York: Philosophical Library, 1957, p. 39.

69 MAŁACHOWSKI-ŁĘMPICKI, Stanisław. *Wolnomularstwo*, p. 108.

70 Le Catalogue des Livres Maçonniques achetés pour Bibliothèque de la – ...avec leur prix en assignats. Publikaciją žr.: BŪČYS, Žygintas. *Masonai Lietuvoje*, p. 128. Be atpažįstamų iš VUB dovanų, tai *L'Albert moderne* (6 r.), *La vrai maçonnerie d'adoption* (5 rub.), *Manuel des Franc Maçons* (6 r.), *Le plus secrets mystere de hautes grades* (4 r.), *Status*

et Reglemens de la R. L, Apologie (vok). Brangiausia kainavo *Alberte moderne* – 6 rub., o puošnius Alberto Didžiojo Enchiridionas – tik 3 rub. Iš nepatekusių į VUB veikalų tikrai galima atpažinti ir identifikuoti vos vieną knygą. Tai *Les plus secrets mystères des hauts grades de la maçonnerie dévoilés, ou le vrai Rose-Croix*: suivi du Noachite traduit de l'Allemand. Jérusalem : [s. n.], MDCCLXXIV [1774] (yra ir 1782 m. leidimas).

71 *Xięga budownicza Prac... Gorliwy Litwin od d. 20 Xgo 1816 r. do d. 7go msca 10 r.* 1818, VUB RS F4-A-746, lap. 6.

72 Neminimas Ž. Būčio XVIII a. pabaigos–XIX a. pradžios Lietuvos ložių narių sąrašuose, žr. BŪČYS, Žygintas. *Masonai Lietuvoje*, p. 167.

73 J. Levandovskis 1818 m. gruodžio 28 d. kartu su kitais dviem broliais laidavo priimant į mokinius Stefaną Brodovskį, Edukacinės fundacijos archyvaro padėjėją, žr. Ložės „Uolusis lietuvis“ *nutarimų registravimo knyga, 1818–1821*. VUB RS, F4-A468, lap. 4. Tačiau čia gali būti minimas ir Feliksas Levandovskis, Radvilų komisijos archyvaras. – Žr. BŪČYS, Žygintas. *Masonai Lietuvoje*, p. 169.

74 Sąrašuose minimi Antanas, kunigaikščio Oginskio patikėtinis; Juozapas, Vilniaus pasienio

mokiniai: kažkuris iš dviejų Viskovskių⁷⁵, Izidorius Veisas, graveris ir pirklys; Vincentas Jatautas, Raseinių deputatas; Stanislovas Miuleris, Rusijos armijos kapitonas; Antanas Mokžeckis, Vilniaus aukščiausiojo teismo advokatas; Augustas Lukaševičius, Lenkijos armijos leitenantas; Kristijonas Veisas, Vilniaus universiteto spaustuvės padėjėjas; kažkuris iš dviejų Jundzilų⁷⁶; Aleksandras Žolkovskis, spaustuvininkas, tekstų redaktorius, Vilniaus universiteto adjunktas; Simonas Porazinskis, Vilniaus katedros kanauninkas; Jonas Richteris, laikraščio redaktoriaus padėjėjas; Antanas Sokulskis, muzikas; Sergejus Urusovas, kunigaikštis, Vilniaus karinės gubernatūros adjutantų; Eduardas Lazaras, dantistas; Dyzmas Ginetas, provincijos gyventojas; Benediktas Pucilovskis, Vilniaus aukščiausiojo teismo advokatas⁷⁷. Iš viso darbe dalyvavo 22 „Uoliojo lietuvių“ meistrai, 7 pameistriai ir 16 mokinių, taigi sprendimą apie ložės bibliotekos papildymą priėmė 45 broliai. Taip „Uolusis lietuvis“ gerokai papildė savo biblioteką.

TEMINĖ MASONŲ KNYGŲ SUDĖTIS

Lietuvos masonų knygų paveldą, taip pat laisvosios mūrininkijos aplinkoje funkcionavusius veikalus tematikos požiūriu galima padalyti į dvi dideles grupes. Pirmojoje matome masonų veiklą reglamentuojančią dokumentinę raštiją – konstitucijas, statutus, ritualus. Antrojoje – filosofinius, poleminius, šviečiamuosius veikalus. Pagrindiniai šaltiniai, kuriais remiantis buvo atlikta teminė (atvejo) analizė, – tai 1824 m. vasario 20⁷⁸ ir gegužės 7 d.⁷⁹ VUB dovanotų knygų sąrašai, Mykolo Dlusko nupirktų „Uoliojo lietuvių“ ložei knygų sąrašas ir istoriografijoje minimi leidiniai, priklausę masonams. Toliau analizuojant rinkinio sudėtį bus remiamasi apibendrinta informacija, pateikta priede „Lietuvos masonų knygų sąrašas“.

TEISĖKŪRA, STATUTAI, RITUALAI. Masonai Vilniuje turėjo tiek Lietuvos ir Lenkijos, tiek kitų Vakarų Europos laisvųjų mūrininkų ložių pagrindinių teisinių aktų – konstitucijų, statutų, reglamentų, ritualų – rinkinį. Bene svarbiausias tarp jų – pirmoji laisvųjų mūrininkų konstitucija Abiejų Tautų Respublikoje (žr. priedo nr. 20), galiojusi 1781–1784 metais ir parengta Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės masonų, 1781 m. įkūrusių bendrą Didžiąją ložę, pastangomis. Gana trumpai galiojusios konstitucijos spaudiniai jau XIX a. tapo bibliografinė retenybė (šiuo metu yra žinomas vienintelis egzempliorius, saugomas Varšuvoje privačioje kolekciijoje). 2007 m. buvo publikuotas faksimilinis konstitucijos leidinys, parengtas kultūros istoriko ir muziejininko Krzysztofo Załęskiego⁸⁰. Jo nuomone⁸¹, 1781 m. konstitucija buvo išspausdinta Varšuvoje Piotro Dufour'o, karališkojo spaustuvininko ir masonų ložės „Parfaite Silence“ nario, spaustuveje; ji atitiko visuotinius laisvosios mūrininkijos principus ir buvo pa-

rengta pagal pirmąją Jameso Andersono laisvųjų mūrininkų konstituciją, 1723 m. išleista Anglijoje⁸². Pirmuoju numeriu tarp 1824 m. gegužės 7 d. VUB dovanotų knygų buvo įrašyta *Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Didžiųjų Rytų paskelbimo aktas ir Konstitucija* (priedo nr. 1), priimta 1784 m. vasario 27 d. Varšuvoje vadovaujant Didžiajam meistriui Andriui Mokronowskiui. Konstitucija pakeitė iki tol Abiejų Tautų Respublikoje galiojusią 1781 m. masonų konstituciją ir apibrėžė Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Didžiųjų Rytų pagrindines idėjines nuostatas, ložės struktūrą bei didžiųjų tarnautojų pareigas, reglamentavo simbolinių ložių vidaus tvarką ir santykius. Ši konstitucija, kuria Lietuvos masonai vadovavosi iki pat ložių uždarymo 1822 m., buvo išleista ir prancūzų kalba⁸³. Lietuvos masonai domėjosi ir kitose šalyse parengtomis laisvųjų mūrininkų konstitucijomis, galimas daiktas, gilinosi į kitakalbę terminiją. Prisimintina, kad Vilniuje 1817 m. vasario 8 d. buvo atnaujinta senoji *Bon Pasteur* (Gerojo ganytojo) ložė nauju „Zum guten Hirten“ pavadinimu, dirbusi vokiečių kalba (jai vadovavo VU profesorius ir VUB direktorius G. E. Grodekas)⁸⁴. Galbūt šiai ložei rengiant savo statutą ir reglamentą pravertė minėtos Andersono konstitucijos vertimas į vokiečių kalbą (priedo nr. 3). Vilniaus masonai taip pat turėjo dabartinės Belgijos, Nyderlandų ir Liuksemburgo teritoriją aprėpusių septynių žemių Provincijos Didžiosios ložės konstituciją, prievoles ir reglamentą, kodifikavusius šios teritorijos laisvųjų mūrininkų veiklą (priedo nr. 14). Prancūziškajai masonų

teismo teisėjas. – Žr. BUČYS, Žyngintas. *Masonai Lietuvoje*, p. 168.

75 Antanas, Vilniaus civilinės gubernatūros sekretorius; Mikalojus, Raseinių žemesniojo teismo sekretorius. – Žr. ten pat, p. 171.

76 Ignacas, Edukacinės komisijos ir Vilniaus labdarybės draugijos sekretorius, arba Viktoras, grafas, Lenkijos armijos leitenantas. – Žr. ten pat, p. 168.

77 *Xięga budownicza Prac... Gorliwy Litwin od d. 20 Xgo 1816 r. do d. 7go msca 10 r.* 1818, VUB RS F4-A746), lap. 6.

78 Sąrašas knygų, atsiųstų Vilniaus universiteto bibliotekai dovanai nuo nežinomo asmens 1824 m. vasario 20 d. Iš *Vilniaus universiteto bibliotekos dienyas*, 1823–1832. LVIA, f. 721, ap. 2, b. 74, lap. 8.

79 *Sąrašas knygų, atsiųstų Vilniaus universiteto bibliotekai dovanai nuo nežinomo asmens 1824 m. gegužės 7 d.* LVIA, f. 721, ap. 2, b. 72, lap. 250.

80 ZAŁĘSKI, Krzysztof. *Konstytucje i Ustawy Generalne Wielkiego Mistrzostwa Polskiego i Litewskiego pod młotkiem Ignacego hr. Potockiego przyjęte i*

zaprzysiężone w roku 1781. Warszawa, 2007.

81 Ten pat, p. 3–7.

82 *The Constitutions of Free-Masons. Containing the History, Charges, Regulations of the most Ancient and Right Worshipful Fraternity.* For the use of Lodges. London: Printed by William Hunter, in the Year of Masonry 5723, Anno Domini 1723. Andersono konstitucijos lietuvišką leidinių ir faksimilę žr.: *Laisvųjų mūrininkų konstitucija: 1723 metų leidimo Andersono konstitucijos vertimas ir faksimilė.* Vilnius, 2013. 182 p.

83 *Acte Declaratoire, et Siatus du Grand Orient du Royaume de Pologne et du Grand Duché de Lithuanie.* 5784. 99 p. Originalas prancūzų kalba (atrodo, vienintelis) saugomas Latvijos nacionalinėje bibliotekoje.

84 MAŁACHOWSKI-ŁĘMPICKI, Stanisław. *Wolnomularstwo*, s. 46. Tarp ložės narių minimi Vilniaus universitete dirbę Benjaminas Haušteinas, Jonas Dovydas Holandas, Gotlybas Kislingas, Kazimieras Kontrimas, Vaclovas Pelikanas, Jonas Rustemas, Kristijonas Veisas, Johanas Frydrichas Wolfgangas, Juozapas Zavadzki ir kt.

įstatymų leidybai atstovauja tipinė simbolinės ložės konstitucija ir reglamentas (priedo nr. 20), parengtas Prancūzijos Didžiųjų Rytų savo ložėms. Juo vadovaudamosi ložės rengė savo ložių konstitucijas. Simbolinėje Šv. Jono ložėje ritualiniai darbai buvo atliekami pirmųjų trijų laipsnių (mokinio, pameistrio, meistro) sistemoje. Išliko ir Prancūzijos Didžiųjų Rytų Konstitucija ir reglamentas⁸⁵, apibrėžęs Didžiosios ložės tarnautojų pareigas ir funkcijas bei simboliinių ložių vidaus tvarką. Šis leidimas priskiriamas Louis Desveux, Didžiųjų Rytų archyvaro, redakcijai. Kiekviena Didžioji ložė, priėmusi sprendimą dėl vidinės tvarkos pakeitimų, išleisdavo atnaujintą Konstituciją ir reglamentą.

RITUALAI. Masonai Lietuvoje, XIX a. pirmoje pusėje vykstant nuolatiniams diskusijoms dėl laisvosios mūrininkijos veiklos turinio ir formų, daug dėmesio skyrė ritualui, apibrėžusiam simbolinio darbo ložėse tvarką ir taisykles. Nors buvo adaptuota angliškoji sistema, jungianti tris laipsnius (mokinio, pameistrio ir meistro) ir tapusi visos Europos masoniškų sistemų pagrindu, greta formavosi ir plito aukštesniųjų laipsnių škotiškojo ritualo sistema. Pagal ją 4 laipsnyje buvo dirbama pagal Išrinktojo riterio, 5 – Škotiškojo riterio, 6 – Rytų riterio ir 7 – pagal Rožės ir kryžiaus riterio laipsnių ritualą⁸⁶. Tačiau *Senasis ir pripažintasis škotiškas ritualas*, kurį sudaro 33 laipsniai, senojoje Lietuvoje nespėjo įsitvirtinti, o minėtoji aukštesniųjų 4–7 laipsnių sistema buvo nusižiūrėta nuo *Prancūziškojo, arba modernaus, ritualo (Rite Français ou Moderne)*. Tiesa, yra išlikusi viena knyga (priedo nr. 25), rodanti, kad Lietuvoje buvo domimasi šiuo 1801 m. JAV atsiradusiu ritualu. Prancūziškojo ritualo populiarumą Lietuvoje liudija išlikęs konvoliutas – Prancūzijos Didžiųjų Rytų 1804 m. išleistas dvitomis leidinys, kuriame pristatomas *Prancūziškasis ritualas (Rite Français, Rite Moderne)*. Pirmajame tome (priedo nr. 16) aptariami pirmieji trys laipsniai – mokinio (pranc. *apprenti*), pameistrio (*compagnon*) ir meistro (*maitre*), o antrajame tome (priedo nr. 15) apžvelgiama keturių aukštesniųjų laipsnių idėja, simbolika ir ritualai – išrinktojo riterio (*elu*), škotiškojo riterio (*ecossais*), Rytų riterio (*chevalier d'Orient*), Rožės ir kryžiaus riterio (*Rose-croix*).

Netradiciniam vadinamųjų adonhiramitų ritualui skirta žymaus Prancūzijos rašytojo Louis Guillemaino de Saint-Victoro knyga *Recueil précieux de la Maçonnerie Adonhiramite*, pirmąkart publikuota Paryžiuje 1782 m. Darbą sudaro Adoniramo (*Adonhiramo*) mūrininkijos ritualo pirmų keturių laipsnių ritualų ir katekizmų išaiškinimas. 1785 m. išleistame antrame tome, kurį turėjo Lietuvos masonai (priedo nr. 12), buvo aprašyti kiti, aukštesnieji, šio ritualo laipsniai. Autorius buvo *adonhiramitų* ritualo žinovas ir ceremonialo kūrėjas, sunorminęs ir kanonizavęs visą šio ritualo sistemą. Adonhiramito mūrininkijos ritualas susiformavo XVIII a. antroje pusėje Prancūzijoje, pradėjus kurtis įvairiems naujiems laisvosios mūrininkijos ritualams bei aukštesniesiems laipsniams. Naujoves lėmė laisvosios mūrininkijos le-

gendų nauji apmąstymai, interpretacijos, tarp kurių pastebimas dėmesys karaliaus Saliamono šventovės pradžiai, keliamas klausimas, kas buvo jos architektas⁸⁷. Dalis laisvosios mūrininkijos filosofijos tyrinėtojų Prancūzijoje, nebūdami geri hebrajų kalbos žinovai ir dorai neišmanydami Biblijos archeologijos, teigė, kad karaliaus Saliamono šventyklos architektas buvo Adoniramas. (Beje, šios teorijos populiarumą Lietuvoje liudija Adomo Mickevičiaus kūryba⁸⁸.) Remdamiesi tuo, jie sukūrė ištisą laisvosios mūrininkijos adonhiramitų ritualą, kurį sudarė 12 iššventinimo laipsnių (aukštesniųjų adonhiramitų ritualo laipsnių simbolikos aiškinimas).

Neatskiriamas masonų ritualinių darbų palydovas buvo ritualiniai pokalbiai katekizmo (klausimų ir atsakymų) forma, taip pat prakalbos, giesmės. Pavyzdžiui, masonai Lietuvoje turėjo „Pameistrio katekizmą“ (priedo nr. 7) – vieną iš masoniško ritualinio teksto dalių. Tai klausimai ir atsakymai, kuriuos mokinys turėdavo išmokti atmintinai ir atsakyti į juos per ritualinį pakėlimą į pameistrus. Ši ritualinio teksto dalis būdinga visokių pakraipų laisvosios mūrininkijos ritualams⁸⁹. Prie ritualo knygų galima priskirti ir Gabrielio Louiso Calabre Pérau (1700–1767), prancūzų abato, Sorbonos draugijos nario, veikalą apie masonų tvarką (priedo nr. 17), kuriame pateikiamas detalus tuo metu praktikuotų laisvosios mūrininkijos ceremonijų ir ritualų aprašymas. Knyga pirmą kartą buvo publikuota 1742 m. pavadinimu *Le Secret des Franc-Maçons*. Ji tapo savotišku bestseleriu, buvo daugelį kartų (taip pat ir mūsų dienomis) perleidžiama, verčiama į kitas kalbas keičiant pavadinimą⁹⁰. Šio darbo tęsiniu, neretai autorystę priskiriant G. Pérau, galima laikyti Arnauldo de Pomponne veikalą *Les Francs-maçons ecrasés* (priedo nr. 4). Jis taip pat sulaukė didžiulio susidomėjimo dėl gausios masoniškos simbolikos ir satyrinės

85 *Statuts de l'Ordre Maçonique en France*. A Paris: de L'imprimerie du G. : [rand] O. : [rient] de France, Rue de la Poterie, no. 3, an de la V. : [rai] L. : [umière] 5806. 232 p. Ši knyga neminima VUB 1824 m. perduotų knygų sąrašuose, bet tikėtinas tapatumas su M. Dluskio „Uoliajam lietuviui“ įsigyta knyga *Statuts et Reglemens de la R. : L. Saugoma VUB BAV 65.8.22*. Knygos antraštiniame lape išliko retas masono nuosavybės įrašas ir priklausomybės aukštesniajam laipsniui ženklai: „Rousseau / S. : S. : R. : / †“.

86 BŪČYS, Žygintas. *Masonai Lietuvoje*, p. 26. Septinto laipsnio masonais buvo Mykolas Romeris, Mykolas Dluskis, Gotfrydas Ernestas Grodekas, Jonas Rustemas, šešto – Dominykas Radvila, ketvirto – Stanisovas Soltanas, Ignacijus Chodzka, Mikalojus Mianovskis ir kt.

87 MACKEY, G. Albert. *An Encyclopaedia of Freemasonry*. Chicago; New York; London, 1924. Vol. 1, p. 19–21.

88 Romantiko A. Mickevičiaus „Pone Tade“ apibūdinama žydų karčemų architektūra lyginama su Siono dailidžių darbais: „Ta smuklė lyg būt laivas ir kartu šventovė... / Garsingą primena šventovę Saliamono. / Hiram ant Siono statė ją dailidės“. Žr. MICKEVIČIUS, Adomas. *Ponas Tadas*, arba paskutinis antpuolis Lietuvoje. Bajorų nuotyčiai iš 1811 ir 1812 metų dvylikoje eiluiotų knygų. Iš lenkų kalbos vertė Vincas Mykolaitis Putinas ir Justinas Marcinkevičius. Vilnius, 1978, p. 113.

89 MACKEY, G. Albert. *An Encyclopaedia of Freemasonry*, vol. 2, p. 136–137.

90 Ten pat, p. 553–554.

Simono Fokke (1712–1784) graviūros, kurioje pavaizduotas išsigandęs dėl žlungančių statybos darbų masonas (daugiau žr. poskyryje apie masonišką simboliką).

Masonai Lietuvoje darbų metu daug dėmesio skyrė muzikiniams intarpams (prisiminkime pirmiau aptartą giesmynų leidybą ir Vilniaus universiteto muziko masono Jono Davido Hollando kūrybinį palikimą⁹¹). Įprastai kiekvienas masonų ritualinis darbas ložėje būdavo palydimas giesme ar daina, o iškilmingų darbų metu sakomos tai progai skirtos kalbos. Nenuostabu, kad tarp išlikusių knygų buvo ložės „Del l'Age d'Or“ (Aukso amžius) oratoriaus ir Prancūzijos Didžiųjų Rytų ložės nario Grenier parengta masoniškų iškilmingų kalbų ir poezijos bei giesmių ir dainų rinktinė (priedo nr. 8). Rinktos giesmės ir prakalbos ne tik prancūzų, bet ir vokiečių (priedo nr. 26), lenkų (jau buvo minėtas Tadeuszo Pisanko 1816 m. atsiųstas lenkiškas dainynas masonams, taip pat Lomžos masono Jano Hausbrandto *Masonų dainų rinktinė*), rusų (priedo nr. 28) kalbomis, nes veikė įvairiakalbės ložės.

Prie ritualinių tekstų galima priskirti ir prakalbas, kurios buvo sakomos mirus broliui, minint mirusiuosius brolius, dažniausiai per Visų Šventųjų dieną, vadinamojo gedulingo darbo metu. Kaip vykdavo toks paminėjimas, vaizdingai aprašyta S. Małachowskio-Lempickio darbe: oratorius perskaitydavo pranešimą apie mirties prasmę, būdavo deklamuojamos eilės apie žmogaus gyvenimo trapumą, prisimenami į amžinuosius Rytus išėję broliai, vardijami jų nuopelnai ir dorybės, skambėdavo gedulinga muzika. Lietuvos masonai turėjo Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Didžiųjų Rytų Didžiojo meistro Stanislovo Potockio kalbą, pasakytą 1784 m. gruodžio 26 d. gedulingos ložės metu, paminint buvusio Didžiojo meistro Andriaus Mokronowskio šviesų atminimą (priedo nr. 18). Kaip vykdavo gedulingas darbas kitose šalyse, buvo galima sužinoti iš Paryžiaus garbingos Šv. Jono ložės „Les Frères Artistes“ ritualinio darbo protokolo ištraukos, skirtos mirusio brolio Lanselio gedulingam paminėjimui 1809 m. sausio 27 d. (priedo nr. 10). Mirus broliui, ložės rengdavo ritualinę gedulingą ložę, kurios metu būdavo sakomos kalbos, atliekamas ritualinis mirusio brolio paminėjimas. Įdomu, kad Paryžiaus ložė „Les Frères Artistes“ savo ištakas siejo su įtakingos ir garsios XVIII a. Paryžiaus ložės „Les Neuf Soeurs“ (Devynios seserys) nariais: šios ložės Sosto meistru buvo Benjaminas Franklinas, joje į laisvuosius mūrininkus buvo priimtas Voltaire'as. XIX a. pradžioje ložė „Les Frères Artistes“ tapo Cuvelier de Trie 1800/1801 m. Paryžiuje dėl egiptietiško hermetizmo įtakos įkurto ordino „Ordre Sacré des Sophisiens“ patraukliu fasadu, viliojusi naujus narius į šį ordiną. Ritualų sistema jame buvo artima laisvosios mūrininkijos aukštesniesiems laipsniams, o į ordiną buvo priimami vien karininkai arba mokslininkai, dalyvavę Napoleono Bonaparto kampanijoje į Egiptą⁹². Gedulingų prakalbų pavienių smulkių spaudinių pavidalu yra išlikę ir daugiau – pavyzdžiui, Lenkijoje⁹³.

NARIŲ SĄRAŠAI. Tarp masonų spausdintinio, o ypač rankraščinio paveldo nemažą dalį sudaro ložių narių sąrašai, kurie įprastai buvo rengiami ir spausdinami besibaigiant metams. Tokiais sąrašais buvo keičiamasi su kitomis ložėmis, esančiomis toje pačioje jurisdikcijoje, ar su broliškomis kitų šalių ložėmis. Išliko brolių, sudarančių Frankfurto prie Maino garbingą Šv. Jono ložę „Patekanti aušra“ (*L'Aurore naissante / Zur aufgehenden Morgenröte*), teisėtai įkurtą 1807 m. rugpjūčio 17 d. Prancūzijos Didžiųjų Rytų (*Grand Orient de France*), 1810 m. gruodžio 27 d. sąrašas (priedo nr. 22). Įdomu, kad šią ložę daugiausia sudarė žydai. 1817 m. Anglijos Didžioji ložė, siekdama apsaugoti šią žydų ložę, suteikė jai konstituciją. Pažymėtina, kad nors pagrindiniai laisvosios mūrininkijos principai skelbia religinę ir politinę toleranciją, tačiau praktikoje neretai vyko diskriminacija. Pavyzdžiui, į Vokietijos, ypač Prūsijos, ložes XVIII–XIX a. žydai nebūdavo priimami⁹⁴. Tai kėlė kitų šalių Didžiųjų ložių nepasitenkinimą. Turint galvoje gausią Lietuvos žydų bendruomenę, galima hipotetiškai teigti, kad vietos masonams, kaip ir Katalikų bažnyčiai (prisiminkime Jono Krizostomo Gintilos projektus⁹⁵), rūpėjo žydų integracijos klausimas. Jam buvo skiriamas deramas dėmesys masonų darbų metu, tačiau atsakyti į klausimą, kaip „Patekančios aušros“ ložės narių sąrašas atsidūrė Lietuvoje, kol kas negalima. Pažymėtina, kad „žydų klausimas“ svarstytas ne tik vokiečių masonų raštuose⁹⁶, bet ir Vilniaus ložėse darbų metu. „Reformuotojo uoliosio lietuvio“ ložėje viename posėdyje K. Kontrimas „skaitė savo mokslinį darbą apie būdus, kaip sumažinti žydų skaičių visuomenėje“⁹⁷. Tačiau vargu ar tokį dėmesį galima vertinti kaip „reformuotosios ložės mokslo žmonių neigiamą požiūrį į žydus“⁹⁸, nes rūpintis jų integracija Lietuvos visuomenėje, atvertimu į krikščionybę, netgi rekomenduotas šiam darbui anglų misionierius⁹⁹.

91 *Pamirštoji mecenatystė*, p. 170–171.

92 Daugiau žr.: *Ordere Sacré des Sophisiens*, <<http://www.ordresacredessophisiens.org/index.php?lang=fr-fr>> [žiūrėta 2016 m. spalio 10 d.].

93 BRODZIŃSKI, Kazimierz. Wiersz na obchód żalobny po N[ajwspanialszym] ∴ i N[ajpotężniejszym] ∴ B[racie] ∴ Józefe Orsettim pierwszym WielkimDoz[orcy] ∴ W[ielkiego] ∴ W[schodu] ∴ Polskiego, CzłonkuN[ajwyższej] ∴ Kapituły, Mówcy A [=loży] ∴ Kapitularnéy, Członku s[prawiedliwej] ∴ i d[oskonałej] ∴ Ś[wiątyni] ∴ IZIS w Warszawie w dniu16 M[iesiāca] ∴ VIII. r[oku] ∴ p[rawdziwego] ∴ ś[wiatła] ∴ 5815. /Poezya B[rata] ∴ Kazimierza Brodzińskiego, Muzyka B[rata] ∴ K[arola].Kurpińskiego. [Warszawa, 1815].

94 LENNHOF, Eugen, POSNER, Oskar. *Internationales Freimaurerlexikon*. Wien; München, 1975,

p. 790–798.

95 PACEVIČIUS, Arvydas. *Bibliotheca Orientalis Jono Krizostomo Gintilos knygų rinkinyje. Iš Mokslo krikščioniškas žemaitiškąj parašitas*; kunigo Jono Krizostomo Gintilos žemaitiškas katekizmas hebrajų rašmenimis. Vilnius, 2009, p. 59–66.

96 žr. ALBANUS, Heinrich Leberecht. *Kurzgefaste Charakteristik der heutigen Israeliten und ihrer Wiirdigung zur Freymaurerey*: ein Beytrag zur Geschichte des Tages. Leipzig, 1818; EHRMANN, Johann Christian. *Das Judenthum in der M[aurerey]*, eine Warnung an alle deutschen Logen. S. 1. [Frankfurt a. M.], 5816 [1816].

97 MAŁACHOWSKI-ŁEMPICKI, Stanisław. *Masonai*, p. 141.

98 Ten pat.

99 Ten pat, p. 141.

TEOSOFIJA, FILOSOFIJA, ETIKA. Tarp „paramasoniškų“ veikalų, priskirtinų gnostinei, ezoterinei, deistinei lektūrai, minėtina Alberto Didžiojo (1193/1206–1280) *Enchiridionas* (priedo nr. 2), kuriame aptariamos pagrindinės krikščioniškos dorybės. Įsimintina, kad šį veikalą „Uoliojo lietuvio“ ložei įsigyti pasiūlė Mykolas Dluskis, tikėjęs, kad masonijos ištakos siekia Biblijos kūrimo laikus, o Jėzus Kristus buvo vienas iš paramasoniškų sektų atstovas. *Enchiridiono* autorius, dominikonų vienuolis, teologijoje pradėjęs remtis Aristotelio filosofija, beatifikuotas 1622 m., kanonizuotas 1931 m. Albertas Didysis domėjosi alchemija, buvo susijęs su *operatyviąja mūrininkija* – viduramžių katedrų statytojais. Manoma, kad jis buvo vienas iš vokiškosios gotikos stiliaus išradėjų, tikėjimo bei protėvių dvasią išreiškęs simbolių kalba ir pritaikęs ją architektūros formoms. Alberto Didžiojo nurodymu Kelno katedros statyba buvo pradėta pagal išankstinį planą, taip pat jis kodifikavo mūrininkų gildijos reglamentą bei statutą. Išskirtinio dėmesio ir populiarumo Alberto Didžiojo veikalai, skirti alchemijai bei astrologijai, sulaukė XVIII a. tarp *rozenkreicerių*. Jie buvo skaitomi ir studijuojami visoje Europoje, o po mirties stiprėjo autoriaus kaip viduramžių alchemiko ir mago reputacija, sklido legendos, kad jis sukūrė filosofinį akmenį, kurį perdavė savo mokiniui Tomui Akviniečiui¹⁰⁰.

Masonai Lietuvoje taip pat turėjo vieną reikšmingiausių kūrinių, skirtų laisvosios mūrininkijos idėjų modifikavimui ir sklaidai Apšvietos epochoje. Tai Johanno Augusto von Starcko (1741–1816) *Masonijos apologija* (priedo nr. 19). Darbas, kurio pirmasis leidimas pasirodė 1769 m., turėjo įtaką tolesnei masonų judėjimo idėjinei raidai, sulaukė išskirtinio dėmesio visoje Europoje. Knygos autorius – protestantų teologas, vienas iškiliausių XVIII a. vokiečių masonų, studijavo Getingeno universitete. 1763 m. jis atvyko į Sankt Peterburgą, vėliau dėstė Paryžiuje, Vismare. Nuo 1770 m. dėstė teologiją ir ėjo karališkojo kapeliono pareigas Karaliaučiuje, vėliau dirbo Mintaujoje (Jelgava), Darmštate. 1761 m. įstojo į laisvąją mūrininkiją prancūzų karinėje ložėje. Savo veiklą siejo su *griežtojo paklusnumo* (*Strikte Observanz*) ritualu, kurį siekė reformuoti ir suteikti daugiau dvasiškojo prado. 1767 m. su bendraminčiais įkūrė naują dvasininkų riterių tamplierių sistemą (*Klerikales System*), sudarytą iš septynių įšventinimo laipsnių, iš kurių paskutinįjį sudarė penkios klasės, o pati aukščiausioji – Riteris Kunigas. Įšventinant į šią sistemą iš kandidato buvo reikalaujama, kad jis būtų katalikas ir pašvęstas į *griežtojo paklusnumo* ritualo laipsnius. Nepasisėkus deryboms su šio ritualo kūrėju ir vadovu baronu von Hundu, 1775 m. Brunswicko kongrese klerikališkoji *griežtojo paklusnumo* atšaka suformavo savarankišką ordiną. Tačiau netrukus, populiarėjęnt *švediškajai* sistemai ir sklindant gandams apie Starcko ryšius su jėzuitais, šis ordinas žlugo. Starckas 1781 m., prieš pat jį paskiriant evangelikų konsistorijos Darmštate prezidentu, iš esmės nutraukė ryšius su laisvąja mūrinin-

kija, o 1785 m. parašė antimasonišką kūrinių *Saint Nicaise*¹⁰¹. Tačiau Starcko idėjos ir nuolat kartojami knygų leidimai sukėlė sensaciją to meto Europoje¹⁰², taip pat ir Lietuvoje. Beje, galima svarstyti apie Starcko įtaką katalikiškosios masonybės (plg. su katalikiška apšvieta) formavimuisi Lietuvoje.

Dar vienas kūriny, skirtas masonijos idėjoms, – tai François Louis de Beyerle „Traktatas apie laisvąją mūrininkiją“ (priedo nr. 6). Šios knygos leidimo vieta Latomopolis – tai išgalvotas pavadinimas (žr. skirsnį apie leidybą). Beyerle, panašiai kaip Starckas, buvo vienas iš *griežtojo paklusnumo* ritualo, kuriame priėmė *Eques à Flore* vardą, šalininkų. Jis 1782 m. parašė Wilhelmsbado masonų kongreso, kuriame diskutuota apie laisvosios mūrininkijos aukštesniųjų laipsnių sistemų reformą ir buvo panaikintas *griežtojo paklusnumo* ritualas, kritiką¹⁰³. 1792 m. Beyerle buvo Prancūzijos Konstitucinio konvento narys, rašė politines esė¹⁰⁴. O štai Ernesto Augusto Antono von Göchhauseno darbas *Pasaulio piliiečių respublikos sistemos atodangos: laiškuose iš vieno masono dvaro* (priedo nr. 11) priskirtinas prie minėto griežtojo ritualo ir apskritai laisvosios mūrininkijos, ypač aukštesniųjų laipsnių, kritikos. Autorius priskiriamas prie kritikų¹⁰⁵, kurie 1784–1798 metais savo iš esmės antimasoniškuose raštuose plėtojo teorijas apie laisvųjų mūrininkų, jėzuitų ir pasaulio sąmokslininkų ryšius. Göchhausenas į masonų ložę „Philadelphia zu den drei golden Armen“ buvo priimtas Halėje 1763 m., vėliau tapo Eisenacho ložės „Carolina“ nariu, o Iliuminatų draugijoje buvo trumpai, taip ir nepasiekęs Minervos laipsnio, nors spėjo gauti Nahor vardą¹⁰⁶. Nuo 1786 m. Göchhausenas rašė prieš masonus, o ypač iliuminatus, prisidėjo prie aršių konservatyvių kontrrevoliucionierių, kurie tapatinosi su eudemonistais¹⁰⁷. Pasisakydamas prieš griežtą regulą, jis aukštesniųjų laipsnių sistemą siejo su iliuminatais (beje, Bavarijoje draudžiamais), taip prisidėdamas prie sąmokslų teorijų kūrimo. Šios teorijos buvo nukreiptos prieš kosmopolitizmą, kuris buvo suprantamas kaip išsivadavimas iš politinės

100 MACKAY, G. Albert. *An Encyclopaedia of Freemasonry*, vol. 2, p. 712–713.

101 *Saint Nicaise, oder eine Sammlung merkwürdiger maurerischer Briefe, für Freymaurer und die es nicht sind* [Anon.] Frankfurt/Main, 1785. Daugiau apie autorių ir šį veikalą žr.: *500 лет гнозиса в Европе = 500 years of gnosis in Europe: Гностическая традиция в печатных и рукописных книгах*. Амстердам, 1993, p. 259.

102 MACKAY, G. Albert. *An Encyclopaedia of Freemasonry*, vol. 2, p. 553–554.

103 *Oratio de Conventu generali Latomorum apud aquas Wilhelminas, prope Hanauviam*.

104 MACKAY, G. Albert. *An Encyclopaedia of Free-*

masonry, vol. 1, p. 104.

105 Joseph Marius Franz von Babo (Munich), Charles-Louis Cadet de Gassicourt (Paris), John Robison (Edinburgh), Abbé Augustin Barruel (Paris), Abbé Jacques-François Lefranc (Paris), Leopold Alois Hoffmann (Wien). Žr.: <http://freimaurer-wiki.de/index.php/Kategorie:English>

106 Nuo 1774 m. Göchhausenas veikė Eisenache, kur 1780 m. kovą ložėje „Carolina“ tapo 1-uju prižiūrėtoju, o 1782 m. – Rožės ir kryžiaus ordino Veimare ir Leipcige Eisenacho filialų „Hegrilogenā“ ir „Mihriffon“ nariu.

107 MELANSON, Terry. *Perfectibilists – The 18th Century Bavarian Illuminati*. Waltherville, 2009.

valdžios, parapinio nacionalizmo, brutalaus militarizmo¹⁰⁸. Kaip nurodo Klausas Epsteinas, „Gochhausenas tikėjo esant pavojingo kosmopolitinio sąmokslu siekiant tikslų, užsibrėžtų masonijos vadovybės“¹⁰⁹. Kita vertus, minėta sąmokslu teorija glaudžiai siejosi su anuomet populiariais pasakojimais apie jėzuitų mėginimą per masonus ir iliuminatus susigrąžinti prarastas pozicijas ir užvaldyti pasaulį. Göchhausenio veikalas parašytas Richardsono išpopuliarinta epistoline maniera, todėl kartais sunku nustatyti, kurias idėjas propaguoja autorius. Įdomesni jauno Prūsijos armijos karininko Wilhelmo, tapatintino su autoriumi, rašyti tėvui laišakai, kuriuose aptariamose masonijos idėjos, ritualas.

Plintant masonų kritikai, atsirado nemažai ginančių laisvąją mūrininkiją veikalų. Tarp jų paminėtina knyga *Tikrosos laisvosios mūrininkijos įtaka* rusų kalba (priedo nr. 29). Ši knyga išversta į rusų kalbą iš antrosios vokiškos laidos, pasirodžiusios 1779 m. Rėgensburge (antraštiniame puslapyje nurodyta leidimo vieta Amsterdamas yra fiktyvi). Pirmąsyk knyga išleista vokiečių kalba 1777 m. taip pat Rėgensburge. Daugumos tyrinėtojų nuomone, knygos autorius – Bernhardas Josephas Schleissas von Löwenfeldas (1731–1800) – vienas žymiausių XVIII a. antros pusės rozenkreicerių, aktyvus vokiečių Aukso ir Rožės kryžiaus ordino (*Orden des Gulden und Rosen Kreuzes*) narys ir vienas vadovų. Šią knygą jis pasirašė skambiu pseudonimu: *Carl Hubert Lobreich von Plumenhoek*. Knyga – tai laisvosios mūrininkijos apologija, kaip atsakas atsiradusiems visuomeniniams judėjimams, nukreiptiems prieš laisvąją mūrininkiją. Knygoje, gana laisvai interpretuojant istorinius faktus, nušviečiama laisvosios mūrininkijos įtaka tautų gerovei. Be šios apologijos, Schleissas von Löwenfeldas 1779 m. išleido knygą *Compass der Weisen* (Išmintingųjų kompasas), pasirašęs nauju pseudonimu *Phoebbron Chlun*, o 1782 m., taip pat pasirašęs pseudonimu, – *Der im Lichte der Wahrheit strahlender Rosenkreuzer* (Apšviestasis rozenkreicerių tiesos šviesa). Šiose knygose jis daugiau dėmesio skyrė rozenkreicerių idėjų gynybai, aprašydamas vidinę organizacijos struktūrą¹¹⁰. Kai kurių kitų tyrinėtojų nuomone, Carlo Huberto Lobreicho von Plumenhoek slapyvardžiu knygą išleido kitas žinomas to meto Europos masonas baronas Hansas Heinrichas von Eckeris Eckhoffenas. Knygą į rusų kalbą išvertė rusų masonas Dmitrijus Runičius (Дмитрий Рунич, 1776–1860), Dvasinių reikalų ir liaudies švietimo ministerijos mokyklų Vyriausiosios valdybos narys, Peterburgo ložės „Mirštantis sfinksas“ (Умирающий сфинкс) narys arba vienas žymiausių to meto Rusijos masonų Semionas Gamalėja (Семен Гамалея) (1743–1833), Senato kanceliarijos darbuotojas, daugelio ložių narys.

POLEMIKA SU PROFANAIS. Nenuostabu, kad masonai Lietuvoje turėjo poleminių brošiūrų, skirtų profanams ir paprastai aiškinusių esmines laisvosios mūrininkijos idėjas. Pavyzdžiui, *Tiesos triumfas, arba apie klaidingus profanų samprotavimus* (priedo nr. 13) – tai greičiausiai *Grand Orient de France* ar simboliškos ložės parengtas apologinio pobūdžio masonų atsakas į pasauliečių kaltinimus.

Prisimintina, kad Lietuvoje irgi buvo leidžiami poleminiai traktatai (pavyzdžiui, M. Dlusčio), sulaukdamę griežto dvasininkijos atsako.

Prie darbų, kuriais siekta pritraukti į masonų gretas jaunąją pamainą, galima priskirti *Kišeninė tikros filosofijos mylėtojų knygelė* (priedo nr. 27). Galimas daiktas, kad tai pakartotinis XVIII a. pabaigoje Rusijoje pasirodžiusios knygos leidimas. 1783 m. Maskvoje vieno žymiausio Rusijos masono Nikolajaus Novikovo (1744–1818) universitetinėje spaustuvėje buvo išleista panašaus pavadinimo apologinio turinio knyga¹¹¹, kuri greitai buvo įtraukta į rekomenduojamų masonų mokiniams perskaityti knygų sąrašą. Įdomu, kad 1785 m. gruodžio 23 d. imperatorės Jekaterinos įsaku Maskvos arkivyskupas Platonas peržiūrėjo Novikovo spaustuvės bei knygyno leidinius ir ši knyga pateko į uždraustųjų knygų sąrašą.

RINKINIO BENDROJI CHARAKTERISTIKA IR LIKIMAS. Taigi, komplektuojamos visų pirma parankinės, ritualiniam darbui reikalingos knygos – laisvųjų mūrininkų ložių konstitucijos, masonų istorijos veikalai, giesmynai ir kt. Buvo kaupiama įvairiakalbė lektūra, bet vyravo knygos prancūzų kalba, antroje vietoje vokiečių, taip pat lenkų ir rusų kalbomis. Įdomu, kad masonai Vilniuje turėjo 1791 metų Prancūzijos konstituciją – vienintelę knygą anglų kalba (priedo nr. 23). Tarp komplektavimo būdų ir šaltinių paminėtinos dažnos masonų kelionės į užsienį. Pavyzdžiui, knygų ložei „Uolusis lietuvis“ įsigijimą galima sieti su padažnėjusiais M. Dlusčio pageidavimu brolijos vizitais į Sankt Peterburgą. Tenai greičiausiai 1816 m. pabaigoje lankėsi Vilniaus „Uoliojo lietuvis“ ložės narys Stanislovas Miuleris. Jo misija buvo sužinoti aukščiausiosios Rusijos vadovybės nuomonę dėl laisvosios mūrininkijos ir galbūt ją paveikti teigiama linkme¹¹². Komplektuojant biblioteką buvo svarbūs ir asmeniniai bei profesiniai ryšiai. Pavyzdžiui, VUB direktorius, „Gerojo ganytojo“ ložės sosto meistras Gotfrydas E. Grodekas, be kita ko, palaikė draugiškus ryšius su garsiu Estijos masonu, filologu ir Tartu universiteto direktoriumi Karlu Morgensternu¹¹³, gaudavo iš jo knygų ne tik VU bibliotekai, bet ir savo Filologijos seminaro reikmėms¹¹⁴.

108 LENNHOFF, Eugen; POSNER, Oskar. *Internationales Freimaurerlexikon*. Wien; München, 1975, p. 615.

109 EPSTEIN, Klaus. *The genesis of German conservatism*. Princeton, N. J., 1975, p. 98.

110 *500 лет гнозиса в Европе*, p. 256, 307.

111 *Карманная книжка для В***[ольных] К***[аменициков] и для тѣхъ, которые и не принадлежатъ къ числу оныхъ*. Изданіе Второе. Въ Москвѣ, 1783.

112 BAIRAŠAUSKAITĖ, Tamara. *Mykolas Juozapas Römeris*, p. 173–174. Išlikusi išlaidų sąskaita rodo,

kad S. Miulerio kelionė buvo gerai finansuojama, iš viso išleisti 2625 sid. rub. Nurodyta „kitų išlaidų eilutė“ (350 sid. rub.) galėjo būti skirta ir knygų pirkimui, žr. *Deski rachunkowe [Loży Gorliwy Litwin]*. Vilnius, 1817–1818. VUB RS, f. 4-A744, lap. 38.

113 Johann Karl Simon Morgenstern (1770–1852), vokiečių kilmės filologas, pirmasis Imperatoriškojo Tartu universiteto direktorius. Pažymėtina, kad Morgensternas turėjo ekslibrisą, kuriame aiškiai matomi kampainis ir skriestuvai.

114 1823 m. gruodžio 7 d. prefektas bibliotekai nuperka tiesiai iš autoriaus už 1 sid. rub.: Karl Mor-

Masonų knygas mėginta naudoti viešoms kampanijoms, siekiant paveikti besiformuojančią neigiamą visuomenės nuomonę apie masonus, ypač po minėtos kontroversiškos M. Dlusko 1817 metų publikacijos ir prasidėjusios polemikos. Per Igną Chominskį generalgubernatoriui A. Rimskiui-Korsakovui buvo pasiūsta knyga *Acta Latomorum*¹¹⁵. Kai kurios masonų rinkinio knygos gana puošniai įrištos, skoningai apipavidalintos, tapetinės įklijos atspindi vilnietišką ir regioninę knygos įrišimo techniką ir kultūrą. Tačiau šiuo požiūriu daugiau ką nors pasakyti apie knygų ypatumus negalime, jose nėra nuosavybės įrašų, o marginalijas pavyko aptikti vos viename veikalė. Taigi, skaitymo pėdsakų nėra. Tokį „sterilumą“ galima sieti su nenoru „teplioti“ bendros nuosavybės, taip pat slaptumu.

Dalis masonų knygų rinkinių ir archyvų prasidėjus carinėms represijoms buvo sunaikinta, kiti perduoti Labdarių draugijai. Pavyzdžiui, 1822 m. rugpjūčio 31 d. ten pateko ne tik ložės „Uolulis lietuvis“ inventorius, bet ir Biblija – Naujasis Testamentas lenkų kalba¹¹⁶. Kitą turta, taip pat Biblijas – Naujajį ir Senajį Testamentą vokiečių kalba, ložė dovanėjo Vilniaus evangelikų bažnyčiai¹¹⁷. Tačiau svarbiausias knygas pavyko nusiųpti, o 1824 m. baiminantis represijų jos buvo perduotos VUB. Didesnė masonų knygų dalis, 1832 metais uždarius universitetą, buvo išvežta į Kijevą, o XX a. viduryje prof. Levo Vladimirovo pastangomis grąžinta į senąsias VUB saugyklas.

Išvados

Aptarta medžiaga rodo, kad masonai Lietuvoje nemažą dėmesį skyrė knygoms, jų komplektavimui, leidybai. Vilniuje jie turėjo biblioteką ar net kelis knygų rinkinius, kurių gyvos liudininkės yra VUB saugomos knygos, grąžintos iš buvusios Sovietų Sąjungos. Šios knygos atskleidžia tik menką dalį turtingo, paslaptingo, iki šiol menkai pažinto laisvųjų mūrininkų pasaulio ir yra tiesioginė nuoroda į masonų moralines nuostatas, simbolinio mąstymo elementus. Masonų kaip etinio judėjimo esmines kategorijas atskleidžia Lietuvoje funkcionavusių knygų iliustracijos, kuriose gausu masoniškų simbolių. Masonai Lietuvoje buvo informuoti apie tai, kas vyko kitose provincijose ir ložėse, įdėmiai sekė svarbiausias masonų judėjimo kryptis, ideologinių nuostatų kaitą. Aptartoji masonų knygos kultūra taip pat rodo, kad laisvųjų mūrininkų judėjimas buvo transnacionalinis, be sienų, daugiau skirtas pasaulinių ir universalių, o ne tautinių problemų sprendimui. Simbolinei ir dalykinei komunikacijai buvo vartojamos Europos didžiųjų tautų kalbos. Nacionaliniai, tautiniai reikalai, išskyrus žinomus masonų projektus panaikinti baudžiamą bei pavienius ženklus masonų naudotame inventoriuje, masonų knygos kultūroje beveik neatsispindi. Kita vertus, išlikusios masonų knygos, jų apipavi-

dalinimas, įrišai gali būti siejami ne tik su elitine knyga ir prabanga, bet (dažniau) vidurinio sluoksnio, miestiečių poreikius tenkinusia, kasdieniam naudojimui skirta knyga. Kaip ši knygos kultūra funkcionavo platesnėje erdvėje ir laike, parodys tolesni tyrimai.

Šaltiniai ir literatūra

Šaltiniai

1. *Deski rachunkowe [Loży Gorliwy Litwin]*. Vilnius, 1817–1818. Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (VUB RS), f. 4-A744.
2. *Le Catalogue des Livres Maçonniques achetés pour Bibliothèque de la .: avec leur prix en assignats*, 1816 m. gruodžio 23 d. VUB RS, f. 4-A744, lap. 11.
3. *Ložės „Uolulis lietuvis“ nutarimų registravimo knyga*, 1818–1821. VUB RS, f. 4-A468, lap. 4–54.
4. *Sąrašas knygų, atsiųstų Vilniaus universiteto bibliotekai dovanai nuo nežinomo asmens 1824 m. vasario 20 d.* Vilniaus universiteto bibliotekos dienynas, 1823–1832. LVIA, f. 721, ap. 2, b. 74, lap. 8.
5. *Sąrašas knygų, atsiųstų Vilniaus universiteto bibliotekai dovanai nuo nežinomo asmens, 1824 m. gegužės 7 d.* LVIA, f. 721, ap. 2, b. 72, lap. 250.
6. *Valstybinės Vrublevskių v. bibliotekos knygų ir masonikos eksponatų, išvežtų 1939 m. į SSRS, sąrašai*. 1939 m. spalio 19–20 d. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, F. 75–83, lap. 18–19; 57–69.
7. *Xiega budownicza Prac [Loży Gorliwy Litwin]* od d. 20 Xgo 1816 r. do d. 7go msca 10 r. 1818. VUB RS, f. 4-A746, l. 6/2. (Acta Latomorum minima lap. 162).
8. ALBANUS, Heinrich Leberecht. *Kurzgefaste Charakteristik der heutigen Israeliten und ihrer Würdigig zur Freymaurerey*. ein Beytrag zur Geschichgenstern. *Ueber Raffael Sanzio's Verklärung*. Leipzig, 1822.
- 115 BAIARAŠAUSKAITĖ, Tamara. *Mykolas Juozapas Römeris*, p. 173.
- te des Tages. Leipzig: in der Benjamin Georg Fleischerschen Buchhandlung, 1818. 206 p.
9. *Alphabetisches Verzeichniss der Bücher, welche in die Bibliothek derdeutschen g. u. v. St. Joh[annisloge] genannt zur Göttin von Eleusisgehören, Erstes Verzeichniss*. Im O[sten]. von Warschau, 5792 [1792].
10. ANDERSONAS, Jamesas. *Laisvųjų mūrinių konstitucija*. 1723 metų leidimo *Andersono konstitucijos* vertimas ir faksimilė. Vertė Laimantas Jonušys. Vilnius: Lietuvos laisvųjų ir pripažintų mūrinių Didžioji ložė A. F. & A. M., 2013. 182 p. ISBN 978-609-8039-36-8.
11. BAIARAŠAUSKAITĖ, Tamara. Masonai Lietuvoje 1816–1822 m.: atsikūrimas ir veikla. *Lietuvos istorijos metraštis*, 2003, t. 2, p. 43–64.
12. BAIARAŠAUSKAITĖ, Tamara. *Mykolas Juozapas Römeris (1778–1853)*: bajoro viešoji ir privati erdvės XIX a. pirmojoje pusėje. Vilnius: LII leidykla, 2011. 441 p. ISBN 978-9955-847-40-3.
13. BEYERLE, Johann Ludwig. *De conventu generali Latomorum, apud aquas Wilhelminas, prope Hanauviam Oratio*. Nancy, 1782.
14. BERENIS, Vytautas. Apšvietos epochos architektas Laurynas Gucevičius ir 1794 m. sukilimas Lietuvoje. Iš *Laisvoji mūrininkija pasaulyje ir Lietuvoje*: idėjos, istorija, asmenybės. Vilnius, 2012, p. 169–174.
15. BRODZIŃSKI, Kazimierz. *Wiersz na obchód żałobny po N[ajwspanialszym] .: i N[ajpotęż-*
- 116 MAŁACHOWSKI-ŁEMPICKI, Stanisław. *Masonai...*, p. 191.
- 117 Ten pat, p. 194.

- niejszym] .: B[racie] .: Józefe Orsettim pierwszym WielkimDoz[orczy] .: W[ielkiego] .: W[schodu] .: Polskiego, CzłonkuN[ajwyższej] .: Kapituły, Mówcy A [=łóży] .: Kapitularnéy, Członku s[prawiedliwej] .: i d[oskonałej] .: Ś[wiątyni] .: IZIS w Warszawie w dniu 16 M[iesiāca] .: VIII. r[oku] .: p[rawdziwego] .: ś[wiadła] .: 5815. /Poezya B[rata] .: Kazimierza Brodzińskiego, Muzyka B[rata] .: K[arola]. Kurpińskiego. [Warszawa, 1815].
16. BŪČYS, Žyngintas. *Masonai Lietuvoje, XVIII a. pabaiga–XIX a. pradžia*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2009. 229 p. ISBN 978-9955-415-92-3.
17. BŪČYS, Žyngintas. Vilniaus ložė „Uolulis lietuvis“: tapatybė ir paveldas. Iš *Laisvoji mūrininkija pasaulyje ir Lietuvoje*: idėjos, istorija, asmenybės. Vilnius, 2012, p. 65–78.
18. CHODŹKO, Ignacy (1794–1861). Wiersz Na powitanie. Nays[awniejszego] .: Nam[iestnika] .: W[ielkiego] .: W[schodu] .: Pol[skiego] .: Nay[ostojniejszego] .: B[rata] .: Ludwika Platera w s[prawiedliwej] .: i [doskonałej] .: .: [=łóży] .: S[więtego] .: Jana .: p[od] .: o[sobnym] .: n[azwiskiem] .: s .: ś .: na W[schodzie] .: Wilna /przez B[rata] .: Ignacego Chodźkę, Mówcę teyże .: [=łóży] .: wysłowiony r[oku] .: p[rawdziwego] .: ś[wiadła] .: 5819 dn 7 ms VII. [Wilno 1819]. 1 k.
19. DEUSKI, Michał. *List rabina Lizbońskiego do rabina Brzeskiego, z dyalektu rabińsko-talmudzkiego wytłomaczony*. Wilno: druk Zawadzkiego, 1817. 8 s.
20. EHRMAN, Johann Christian. *Das Judenthum in der M[aurerey], eine Warnung an alle deutschen Logen*. S. 1. [Frankfurt a. M.], 5816 [1816]. 15 S.
21. EPSTEIN, Klaus. *The genesis of German conservatism*. Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1975. 748 p. ISBN 0-691-10030-6.
22. FRANK-MASSONIA *mężczyzn i kobiet symboliczna, czyli Nizkich stopniów, z dzieła w XII Tomach in folio*: Ceremonies et coutumes [sic!] religieuses à Paris 1809. Części II, oraz Dodatek, obejmujący opis Masonii podwielkim Wschodem francuskim, zawartej w sekretnym sekretniku służącym dla Braci. [Tłum. i oprac. Karol Surowiecki]. [b.m. r.w.]. 261 s.
23. FRANK-MASSONIA *mężczyzn i kobiet symboliczna, na dwie części podzielona, wyjęta z dzieła „Cérémonies et coutumes religieuses” à Paris*. [Opracował Karol Surowiecki]. 1809. Wilno, 1820. 265 s.
24. HUTCHINSON, William. *Der geist der maurerey – In moralischen und erläuternden vorlesungen*. Berlin: Christian Ludewig Stahlbaum, 1780. 220 p.
25. KIAULEIKYTĖ, Laima. Freimaurerlied atgarsiai L. G. Rėzos (1776–1840) kūryboje. *Kultūrologija*, 2003, t. 10, p. 126–143.
26. KIAULEIKYTĖ, Laima. XVIII a. pabaigos–XIX a. Lietuvos didikų muzikos mecenatystės bruožai. *Menotyra*, 2002, nr.1 (26), p. 17–24.
27. KIAULEIKYTĖ, Laima. XVIII–XIX a. sandūros Lietuvos masonų muzikos kultūra. *Menotyra*, 2001, nr. 3(24), p. 22–32.
28. LENNHOF, Eugen, POSNER, Oskar. *Internationales Freimaurerlexikon*. Wien; München: Amalthea Verlag, 1975. 970 p.
29. LIEKIS, Šarūnas. „Uoliojo lietuvių“ ložės masonaunysto Zacharijo Niemczewskio genealoginė vs pilietinė tapatybė. Iš *Laisvoji mūrininkija pasaulyje ir Lietuvoje*: idėjos, istorija, asmenybės. Vilnius, 2012, p. 197–206.
30. MACKAY, G. Albert. *An Encyclopaedia of Freemasonry & its Kindred Sciences*. New revised edition. Chicago; New York; London: The Masonic History Company, 1924. Vol. 1–2.
31. MAŁACHOWSKI-ŁEMPICKI, Stanisław. *Masonai buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse 1776–1822*: istorija ir šaltiniai. Iš lenkų kalbos vertė Žilvinas Norkūnas. Vilnius: Mintis, 2007. 264 p. ISBN 978-5-417-00994-5.
32. MAŁACHOWSKI-ŁEMPICKI, Stanisław. *Wolnomuliarstwo na ziemiach dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego 1776–1822*: Dzieje i materiały. Wilno: Nakładem Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie, 1930. 212 s.
33. MELANSON, Terry. *Perfectibilists – The 18th Century Bavarian Illuminati*. Walterville: Trine Day, 2009. 531 p. ISBN 978-0977795383.
34. MICKEVIČIUS, Adomas. *Ponas Tadas, arba*

- paškutinis antpuolis Lietuvoje*: bajorų nuotyčiai iš 1811 ir 1812 metų dvylikoje eiluiotų knygų. Iš lenkų kalbos vertė Vincas Mykolaitis Putinas ir Justinas Marcinkevičius. Vilnius: Vaga, 1978. 431 p.
35. MORAVSKIS, Stanislovas. *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje*: Atsiskyrėlio atsiminimai (1818–1825). Vilnius: Mintis, 1994. 474 p. ISBN 5-417-00676-9.
36. NETTL, Paul. *Mozart and Masonry*. New York: Philosophical Library, 1957. 150 p.
37. PACEVIČIUS, Arvydas. Juozapas Jurgis Hilzenas ir jo Dienoraštis: keli štrichai masono biografijai. Iš *Laisvoji mūrininkija pasaulyje ir Lietuvoje*: idėjos, istorija, asmenybės. Vilnius, 2012, p. 175–196.
38. PACEVIČIUS, Arvydas. Kazimiero Kontrimo biblioteka. *Žemaičių bibliofilas*, 2014 lapkr. 8, nr. 6, p. 12–13.
39. PACEVIČIUS, Arvydas. Bibliotheca Orientalis Jono Krizostomo Gintilos knygų rinkinyje = Bibliotheca Orientalis the library of Jan Chrystosom Gintyło. Iš *Mokslas krikščioniškas žemajtiškaj parašitas* = Christian science laid out in Samogitian: kunigo Jono Krizostomo Gintilos žemaitiškas katekizmas hebrajų rašmenimis. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2009, p. 59–66. ISBN 978-9955-70-495-9.
40. PACEVIČIUS, Arvydas. *Pamirštoji mecenatystė*: dovanų Vilniaus universiteto bibliotekai knyga, 1792–1832. Vilnius, 2010. 319 p. ISBN 978-9955-33-629-7.
41. PICART, Bernard. *Cérémonies et Coutumes Religieuses De Tous Les Peuples Du monde avec planches*. Paris: Prudhomme, 1809. Vol. 1–13.
42. PIGON, Stanisław. Kampanja przeciwmasonska w Wilnie 1817 r. *Ateneum Wileńskie*, 1933, t. 8, p. 143–159.
43. RAILA, Eligijus. Apšvieta. Iš *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra*: tyrinėjimai ir vaizdai. Sud. Vytautas Ališauskas ir kt. Vilnius: Aidai, 2001. 859 p. ISBN 9955445262.
44. STARCK, Johann August. *Saint Nicaise, oder eine Sammlung merkwürdiger maurerischer Briefe, für Freymaurer und die es nicht sind* [Anon.] Frankfurt Main, 1785.
45. STĘPIEN, B. Maciej. *Polska Bibliografia Wolnomularstwa*. Część 1: druki do 1850 roku, w układzie alfabetycznym. Lublin, 2012 [žiūrėta 2016 m. rugsėjo 28 d.]. Priega per internetą: <http://maciejbstepien.com/pdfs/pbw1ver13_20120815.pdf>.
46. Švento Jono ložė „Memphis“ Klaipėdos mieste, 1776–1926. Parengė brolis Ottomaras Schreiberis. Klaipėda: Laisvųjų mūrininkų Ložė „Memfis prie obelisko“, 2016. 435 p. ISBN 978-609-95813-0-9.
47. TOHVRI, Epi. Judėjimas „Pažinimo šviesos sklaida“ ir jo įtaka Tartu universiteto simbolikai. Iš *Laisvoji mūrininkija pasaulyje ir Lietuvoje*: idėjos, istorija, asmenybės. Vilnius, 2012, p. 93–102.
48. *The Constitutions of Free-Masons. Containing the History, Charges, Regulations of the most Ancient and Right Worshiphul Fraternity*. For the use of Lodges. London: Printed by William Hunter, in the Year of Masonry 5723, Ano Domini 1723.
49. ZAŁĘSKI, Krzysztof. *Konstytucje i Ustawy Generalne Wielkiego Mistrzostwa Polskiego i Litewskiego pod młotkiem Ignacego hr. Potockiego przyjęte i zaprzysiężone w roku 1781*. Warszawa: Grafika, 2007. 114 s. ISBN 978-83-925268-1-0.
50. Карманная книжка для В***[ольных] К***[аменищиков] и для тѣхъ, которые и не принадлежатъ къ числу оныхъ съ присовокупленіемъ: 1. Изъ высочайшей философіи для размышленія, и 2. поучительныхъ изрѣченій, раздѣленныхъ на три степени. Изданіе Второе. Въ Москвѣ, Въ Университетской Типографіи у Н. Новикова, 1783 года. [8°, 116 с.]
51. *500 лет гнозиса в Европе = 500 years of gnosis in Europe*: Гностическая традиция в печатных и рукописных книгах: [Выставка, Всерос. гос. б-ка иностр. лит. им. М. И. Рудомино, Москва]. Сост. Карлос Гилли, М. Афанасьева. Амстердам: Ин де Пеликан, 1993. 311 с.

PRIEDAS

Lietuvos masonų knygų sąrašas¹¹⁸

1. *Akt Ogłoszenia y Ustawy Wielkiego Wschodu Królestwa Polskiego y W.[ielkiego] X.[ięstwa] Litewskiego*. R.: [ok] P.: [rawdziwego] S.: [wiatła] 5784. Perduota VUB 1824 m. gegužės 7 d. 2 egz.¹¹⁹. Saugoma VUB BAV 65.8.15.
2. *Alberti Magni Enchiridion plane aureum, de [veris perfectisque] virtutib[us]*, hac editione multis in locis correctum, et varie illustratum. Monach[ium]: [Sumptibus Joannis Jacobi Remy], 1714. Perduota VUB 1824 m. gegužės 7 d. Saugoma VUB BAV 44.9.51.
3. [ANDERSON, James]. *Des verbesserten Konstitutionenbuchs der alten ehrwürdigen Bruderschaft der Freimaurer zweiter Theil. Verordnungen, Gesetze, Pflichten, Satzungen und gebräuche, nebst historischen Nachricht von dem Ursprung des Ordens [...] von dem Bruder Kleinschmidt f. d. A. C. Z. F. Frankfurt am Main: in der Andreäischen Buchhandlung, 1784*. Perduota VUB 1824 m. vasario 20 d. Saugoma VUB BAV 65-9.
4. ARNAULD DE POMPONNE, Henri-Charles. *Les Francs-maçons ecrasés*. Suite du livre intitulé l'Ordre des francs-maçons trahi. Traduit du latin. Amsterdam: [s.l., s.a.], 1747. Perduota VUB 1824 m. vasario 20 d. Saugoma VUB BAV 65-9.
5. BAZOT, Etienne-François. *Manuel du franc-maçon, contenant des réflexions sur l'origine, la filiation et l'importance de la franche-maç*. Paris: Caillot, 1811. Nustatyta pagal istoriografinius šaltinius.
6. [BEYERLÉ, Jean-Pierre-Louis]. *Essai sur la Franc-Maçonnerie, ou du but effentiel & fondamental de la F.: [ranc] M.: [açons]; de la possibilité & de la nécessité de la réunion des différens systeme ou Branches de la M.: [aitre] [...]. Tome second*. A Latomopolis: Chez Xiste Andron, rue du Temple de la Vérité, à l'Enseigne du Soleil, prez l'an de la V.: [rai] L.: [umière] 5784 [1784]. Perduota VUB 1824 m. gegužės 7 d. Saugoma VUB BAV 65.8.1.
7. *Cathechisme des compagnons*. [s.l., s.a.]. Perduota VUB 1824 m. gegužės 7 d. Saugoma VUB BAV 65.8.10¹²⁰.
8. *Code Recréatif des Francs-maçons*. Poésies, Cantiques et Discours á leur usage. Par le F.: [rère] Grenier, R.: [ose] C.: [roix], Orateur de la R.: [espectable] L.: [oge] del l'Age d'Or, et son depute au grand Orient de France. A Paris, Chez le F.: [rère] Caillot, Imprimeur-Libraire, rue du Hurepoix, quai des Augustins, no. 9, 5807 [1807]. Perduota VUB 1824 m. gegužės 7 d. Saugoma VUB BAV 65.8.5.
9. EBERS, Karl Friedrich. *Sarsena oder der vollkommene Baumeister: enthaltend die Geschichte und Entstehung des Freimaurerordens und die verschiedenen Meinungen darüber, was er in unsern Zeiten seyn könnte, was eine Loge ist, die Art der Aufnahme, Oeffnung und Schließung derselben, in dem ersten, und die Beförderung in dem zweiten und dritten der St. Johannesgrade, so wie auch die höhern Schottengrade und Andreasritter*. 1. Auflage. Bamberg: Gedruckt bei Kunz, 5816 [1816]. Nustatyta pagal istoriografinius šaltinius.
10. *Extrait de la Pl.: A trac.: de la Séance de la R.: [espectable] L.: [oge] de St Jean, sous le titre distinctif les FF.: [rères] Artistes, à l'O.: [rient] de Paris, le 27me jour du 11me mois de l'an de la V[rai] L.: [umière] 5808 (27 Janvier 1809, ère vulgaire)*. Pompe funèbre a la Mémoire du F.: [rère] Lansel. [Paryžius?]: Dondey-Dupré, M.: [aitre], Imprimeur de la R.: [espectable] L.: [oge], Rue Neuve-St.-Marc, N 8.10, [1809]. Perduota VUB 1824 m. gegužės 7 d. Saugoma VUB BAV 65.8.12.

11. GÖCHHAUSEN, Ernst August Anton von. *Enthüllung des Systems der Weltbürger-Republic*: In Briefen aus der Verlassenschaft eines Freymaurers. Wahrscheinlich manchem Leser um zwanzig Jahre zu spat publizirt. Rom; [Leipzig: Göschen], 1786. Perduota VUB 1824 m. vasario 20 d. Saugoma VUB BAV 65-9.
12. GUILLEMAIN de Saint-Victor, Louis]. *Recueil précieux de la Maçonnerie Adonhiramite*. [Seconde partie, contenant les trois points de la maçonnerie Ecossoise, le Chevalier de l'Orient, & le vrai Rose-Croix, qui n'ont jamais été imprimés. Enrichi d'un Abrégé de l'histoire de ces Grades]. T. 2. [Philadelphie [i.e. Paris]: chez Philarette], 1785. VUB 1824 m. gegužės 7 d. perduoti 2 egz. Saugoma VUB BAV 65.8.9.
13. *Le Triomphe de la vérité ou la Francmaçonnerie vengée*. Des fausses imputations des Prophanes. [s. l., s. a.]. Perduota VUB 1824 m. gegužės 7 d. Saugoma VUB BAV 65 8 10¹²¹.
14. *Les devoirs, statuts, ou règlements généraux des Francs Maçons*; mis dans un nouvel ordre et approuvés par la grande loge des Pais-bas. Francfort & Leipsic: [Edited by D.B.], 1764. Perduota VUB 1824 m. gegužės 7 d. Saugojimo vieta nežinoma.
15. *Maçonnerie des H.[autes] Grades, suivant de le régime ou G.: [rand] O.: [rient] de France*. [s. l., 5808] [1808]. Perduota VUB 1824 m. gegužės 7 d. Saugoma VUB BAV 65 8 7.
16. *Maçonnerie symbolique, suivant le régime ou G.: [rand] O.: [rient] de France*. Paris, 5808 [1808]. Perduota VUB 1824 m. gegužės 7 d. Saugoma VUB BAV 65 8 7.
17. [PÉRAU, Gabriel Louis]. *L'Ordre des Francs-maçons trahi, et le secret des Mopses revelé*. A Amsterdam: [Jean Neaulme], 1745. Perduota VUB 1824 m. gegužės 7 d. Saugojimo vieta nežinoma.
18. [POTOCKI, Stanisław Kostka]. *Mowa przy obchodzie pamiątki W.[ielkiego] M.[istrza] W.[ielkiego] W.[schodu] N.[arodowego] Andrzejia Mokrono[w]skiego wojewody mazowieckiego przez W.[ielkiego] M.[istrza] Stanisława Potockiego kawalera orderu Orła Białego miana na zgromadzeniu W.[ielkiego] W.[schodu] N.[arodowego] dnia 26 grudnia 1784*. W Warszawie: w drukarni uprzywilejowanej J. K. Mci y Rzeczypospolitey Gröllowskiej, [1784]. Perduota VUB 1824 m. gegužės 7 d. Saugojimo vieta nežinoma.
19. STARCK, Johann August. *Apologie des Ordens der Frey-Mäurer. Von dem Bruder **** mitgliede der** schottischen Loge zu P**. *Neue ganz umgearbeitete, und einzige authentische ausgabe*. Philadelphia [i.e. Paris], im jahr 3882 [1782] Berlin: Den Christian Ludewig Stahlbaum, 1778. Perduota VUB 1824 m. gegužės 7 d. Saugoma VUB BAV 65.8.20.

118 Sudaryta remiantis Vilniaus universiteto bibliotekai gegužės 7 d. nežinomo asmens perduotų masoniškų knygų sąrašu (LVIA, f. 721, ap. 2, b. 72, lap. 250); 1824 m. vasario 20 d. nežinomo asmens VUB perduotų masoniškų knygų sąrašu (LVIA, f. 721, ap. 2, b. 74, lap. 8; publikaciją žr.: *Pamirštoji mecenatyست*, p. 228–230); Vilniaus šv. Jono ložės „Uolulis lietuvis“ bibliotekai 1816 m. spalio 23 d. įsigytų masoniškų knygų sąrašu (*Le Catalogue des Livres Maçonniques achetés pour Bibliothèque de la .: avec leur prix en assignats*. VUB RS, f. 4-A744, lap. 11; faksimilinę publikaciją žr.: BUCYS, Žygintas. *Masonai Lietuvoje*, p. 128); istoriografiniais šaltiniais:

MAŁACHOWSKI-ŁEMPICKI, Stanisław. *Masonai...*, p. 143, 257; BAIRAŠAUSKAITĖ, Tamara. *Mykolas Juozapas Römeris*, p. 168, 173.

119 Galimas daiktas, kitas VUB perduotas egzempliorius – tai konstitucijos variantas prancūzų kalba *Acte Declaratoire, et Status du Grand Orient du Royaume de Pologne et du Grand Duché de Lithuanie*. 5784. Vienintelis žinomas egzempliorius dabar saugomas Latvijos nacionalinėje bibliotekoje.

120 Įrišta kartu su *Le Triomphe de la vérité*, žr. nr. 13.

121 Įrišta kartu su *Catechisme des Compagnons*, žr. nr. 7.

20. *Statuts et Réglemens de la R.[espectable] L.[oge] de St. Jean*. Paris, 5801 [1801]. Perduota VUB 1824 m. gegužės 7 d. Saugojimo vieta nežinoma.
21. *Statuts et Réglements Généraux de L'Ordre des Franc-Maçons. Publiés par Ordre de la Grande Maîtrise du Royaume de Pologne et du Grand Duché de Lithuanie*. Warszawa: L'an de la V. : [rai] L. : [umière] 5781[1781]. Perduota VUB 1824 m. gegužės 7 d. Saugojimo vieta nežinoma.
22. *Tableau des FF. : [rères] composant la R. : [espectable] L. : [oge] de St.-Jean*, sous le titre distinctif de L'Aurore naissante à l'O. : [rient] de Francfort Sur Mein à l'époque du 27e jour du 10e Mois de l'an de la V. : [rai] L. : [umière] 5810, et régulièrement constituée par le G. : [rand] O. : [rient] de France à la date 17e jour du 6e Mois 5807. J'annonce le jour. A Francfort sur-le-Mein, 5810 [1810]. Perduota VUB 1824 m. gegužės 7 d. Saugoma VUB BAV 65.8.7.
23. *The French Constitution, decreed by the National constituent assembly during the years 1789, 1790 and 1791*. Paris: [s. l], 1791. Perduota VUB 1824 m. vasario 20 d. Saugoma VUB BAV 24-8-14a.
24. THORY, Claude-Antoine. *Acta Latomorum, ou Chronologie de l'Histoire de la Franche-Maçonnerie française et étrangère*. T. 1–2. Paris: P.-E. Dufart, 1815. Nustatytą pagal istoriografinius šaltinius.
25. *Travaux de la première section du suprême Conseil pour l'Amérique*. [Fête de l'ordre. Inauguration du Buste de sa Majesté Louis XVIII, et de celui de son Auguste Frère monsieur]. Paris: [Caillot, Libraire, rue Pavée-St.-André, no 19], 1816. Perduota VUB 1824 m. gegužės 7 d. Saugoma VUB BAV 65.8.13.
26. *Vollständiges Gesangbuch für Freimaurer: zum Gebrauch der grossen National-Mutter-Loge zu den drei Weltkugeln in Berlin und aller mit ihr vereinigten legen in Deutschland*. Berlin: F. Maurer, 1806. Perduota VUB 1824 m. vasario 20 d. Saugoma VUB BAV 65-9.
27. *Книжка карманная для любителей истинной философии*, [и для тех, которые и не принадлежат к числу оных]. Санктпетербург: [в типографии И. Иоаннесова], 1816. Perduota VUB 1824 m. gegužės 7 d. Saugoma VUB BAV 65.8.19.
28. *Песни*. В Йерусалиме, 5817. Perduota VUB 1824 m. gegužės 7 d. Saugoma VUB BAV 43.4.29.
29. Plumenöch [фон Плуменек Карл Губерт Лобрейх]. *Вліяніе истиннаго свободнаго каменьщичествоа во всеобщее благо государствъ*, обнаруженное и доказанное изъ истинной цѣли первоначальнаго его установления (основанія). Переводъ со втораго изданія на нѣмецкомъ языкѣ, печатаннаго въ Амстердамѣ 1779 года. Москва: Въ Университетской типографіи, 1816. Perduota VUB 1824 m. gegužės 7 d. Saugoma VUB BAV 65.8.17.

EXPRESSIONS OF MASONIC BOOK CULTURE IN LITHUANIA IN THE 19TH CENTURY

Arvydas Pacevičius

Summary

The article investigates the expression of Masonic book culture in Lithuania, viewed as the lands of the former Grand Duchy of Lithuania, in the 19th century. This culture is recognizable from the special symbols and bibliographic design. The article also researches such activities of Freemasons,

active in Lithuania since 1776, as storage and distribution of collections owned by them, book publishing, symbolism of illustrations and cover page structure. The very term *Masonic book* is used to describe the books compiled, stored and used by members of this Masonic Brotherhood as well as the books related to Freemasons. It has been established that at the beginning of the 19 century, side by side with the personal collections held by Michał Dłuski, Kazimierz Kontrym and Johann Friedrich Wolfgang, the Masons also collected the libraries of the Gorliwy Litwin, Reformed Gorliwy Litwin and other Lodges. Proof of that has been found in the surviving Vilnius University Gift Book, 1792–1832, a list of books acquired by the Vilnius Lodge Gorliwy Litwin, signed by Michał Dłuski on October 23, 1816 as well as archival sources. The main incentive to collect books was storage of the Brotherhood memory, self-education, moral development, training Brotherhood discipleship, and preparation of ritual statements. The illustrations of the Masons' books, particularly their title pages and comments in their ritual works reflect the same instruments as the ones used in the portraits of Lithuanian Masons such as a hammer, a plumb, a level, a square, a compass, a trowel, etc. One can also find other generalized symbols of the Age of Enlightenment and Freemasonry in these books such as the eye of providence, a sword, an hourglass, a skull, a punch, etc. The books also stand out from the rest in their unusual structure of bibliographic design (Mason-specific marking of the year of publication and provenance, encryption of the lodge name, etc.) Even though Masons in Lithuania were not actively involved in publishing activities, they commissioned the publication of subject-specific brochures and various forms from the bookmen Jozef Zawadzki and Christian Weise. In the sphere of publishing and distribution, Freemasons collaborated with the Tilsit Masonic lodge 'Louise under the Open Hearts', functioning from 1799 to 1835. In this context, the donation of 'Lithuanian Bible Histories' by Ludwig Rhesa (1816) on August 27, 1817, could be regarded as a manifestation of not only ethnic but Masonic relationship as well. Ludwig Rhesa, professor of the Königsberg university, was from 1806 member of the Königsberg Masonic lodge 'Three Crowns'; in the period 1816–1819, he served as orator. After the persecution instigated against Freemasons by Emperor Alexander's administration started in 1812, they gave over to Vilnius university library the books of 26 titles – in total, 28 volumes (on February 20, 1824 and May 7, 1824, respectively). Three more Masonic books, used during the rituals conducted, have been identified on the basis of historiographic sources. The majority of books were aimed at Masonic lawmaking, rituals, history as well as philosophical issues of Freemasons. The books collected were in French, German, Polish, Latin and Russian languages. After the closure of Vilnius University in 1832, a major part of Masonic books were taken to Kiev. In the mid 20th century, however, thanks to prof. Levas Vladimirovas' efforts, they were returned to the Vilnius University library storage. The surviving Masonic books reflect Freemasons' symbolic thinking, their moral values as well as a transnational nature of the Brotherhood activities. On the other hand, the surviving books, their design and binding were related not only to the elite book and luxury but also to mid layer of town-dwellers' and the intelligentsia, which was beginning to develop. The functioning of the Masonic book culture from a broader perspective of both space and time could be revealed by further studies.

*Įteikta 2016 m. rugsėjo 15 d.
Priimta 2016 m. rugsėjo 30 d.*